

Кирило Степаненко

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ

ЯК СПОСІБ
ВИЖИВАННЯ
ЛЮДСТВА

← ONE WAY

Кирило Степаненко

**НЕОКОНСЕРВАТИЗМ
ЯК СПОСІБ ВИЖИВАННЯ
ЛЮДСТВА**

Дніпро · ЛІРА · 2021

УДК 316.4
С 79

Степаненко К. В.

С 79 Неоконсерватизм як спосіб виживання людства.
Дніпро: ЛІРА, 2021. 70 с.

ISBN 978-966-981-481-4

Кожен з нас, навіть того не підозрюючи, мислить у рамках ліберального чи консервативного підходу. У сучасній науці існують дослідження, присвячені фундаментальному поділу людей на лібералів і консерваторів, ця дискусія рясніє масою понять, таких як суспільство, геополітика, історія і т. д. Подібні міркування, нехай і маючи абстрактний характер, так чи інакше пов'язані зі ставленням до людини, її місцем у світі, сумою слів і вчинків. Об'єктивний світ і соціальні умови неодмінно формують певний тип мислення, що допомагає нам відповісти для себе на поточні і навіть вічні питання.

Ця книга – одна з багатьох спроб вільно висловити свою думку з приводу сучасного розвитку людей і суспільств. Вона не вичерпує теми, оскільки неможливо вичерпати саму природу людини. Співіснування великої кількості людей не передбачає загальної тихої гармонії. Конфлікти, включаючи публічний або негласний конфлікт між консерваторами і лібералами, не просто неминуча, але необхідна частина соціального життя. Але якщо у людства до цих пір існує потреба знизити рівень насильства і невігластва, то неоконсерватизм у цьому відношенні є хорошим способом.

Видання розраховано на широке коло читачів.

УДК 316.4

ISBN 978-966-981-481-4

© К. В. Степаненко, 2021

© ЛІРА, 2021

ЗМІСТ

1.	ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ	4
2.	НОВИЙ ТИП КОНСЕРВАТОРІВ. «КРАХ ЛІБЕРАЛІЗМУ» У ВИКОНАННІ ШАМАНІВ	6
3.	СУЧАСНІ МОНАРХІЇ ЯК КОЛИСКА НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ	9
4.	БУФОНАДА ЛІБЕРАЛІЗМУ. КРЕАТИВНІСТЬ ЧИ ОКОЗАМИЛЮВАННЯ?	12
5.	ІЄРАРХІЇ ЯК БЕЗУМОВНИЙ КРИТЕРІЙ ЯКОСТІ	17
6.	НЕОКОНСЕРВАТИЗМ І ПРАВО	22
7.	«ЕКОЛОГІЧНІ» ПЕРЕВАГИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ. ОБМЕЖЕННЯ У СПОЖИВАННІ	25
8.	НЕОКОНСЕРВАТИЗМ І СЕКС	33
9.	ВИБІР ПРОФЕСІЇ. ЧИСТО НЕОКОНСЕРВАТИВНИЙ ПІДХІД	38
10.	БОРОТЬБА З «КЛІПОВИМ МИСЛЕННЯМ» НЕОКОНСЕРВАТИВНИМИ ЗАСОБАМИ	45
11.	ЗАНЕПАД ЛІБЕРАЛІЗМУ І ВИХІД З БЕЗВИХОДУ. ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ	52
12.	НЕОКОНСЕРВАТИЗМ ЯК СПОСІБ ПОРЯТУНКУ ЛЮДИНИ І ЛЮДСТВА	62
13.	ПІСЛЯ ВСІХ СЛІВ	67

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

У 2019 році соціологи зі Швеції оприлюднили наукову роботу, присвячену фундаментальному поділу людей на «лібералів» і «консерваторів» (стаття в Nature Human Behaviour доктора Понтуса Стрімлінга і співавторів). Дослідження шведських соціологів викликає багато питань, але моя книга – це не наукова праця, що перенасичена поняттями, гіпотезами, соціологічним аналізом та іншими наукомісткими речами, здатними викликати інтерес хіба що у вузькому колі фахівців. Мене більше зацікавив сам факт загальноновизнаного і навіть наукового підходу до того, щоб вважати такий поділ можливим.

З огляду на те, що переважна більшість людей мислять, нехай самі того не підозрюючи, в рамках лібералізму або консерватизму, було б цікаво мати відповіді на деякі питання. Як в історичній перспективі зароджувався цей поділ? Наскільки він є фундаментальним? Чи були, наприклад, серед неандертальців або кроманьйонців «ліберали» і «консерватори»? Або це вже пізніша стадія соціалізації людини розумної? Мабуть, ці питання для науки назавжди залишаться в «сірій зоні». Як мені здається, з упевненістю можна сказати про дві речі. По-перше, в усіх людських суспільствах, від яких залишилися хоч якісь письмові свідчення, вони, мабуть, були. І, по-друге, цей поділ посилювався разом із підвищенням загального рівня розвитку цих суспільств і політизацією суспільного життя.

У просторово-часовому відношенні поділ на «лібералів» і «консерваторів» явно простежується в ХХ століт-

ті на території переважно країн першого і другого світу. Саме народження такого поділу пов'язано із більш ранніми партійними процесами, становленням інститутів виборів і парламентаризму. Наприклад, у світовій політиці консерваторів умовно прийнято називати правими (ще з часів Французької революції на засіданнях Національної асамблеї прихильники монархії сиділи праворуч від спікера, а їх вороги якобінці – ліворуч).

Більш того, можна припустити, що розподіл на «лібералів» і «консерваторів» був присутній і на зорі виникнення первинних суспільств, але сьогодні геополітичний ландшафт Вавилону, Єгипту або Ассирії навряд чи у когось викликає сильні емоції. А ось сучасний розвиток європейців, північноамериканців і представників ще деяких країн, чий жителі складають «золотий мільярд», є прекрасним фоном для спостереження за цим явищем.

Ну, і, напевно, головним у роботі шведських вчених є їх підсумкове і, як мені здається, помилкове припущення про те, що ідеї «лібералів» завжди раніше чи пізніше перемагають. Просто в основу дослідження були закладені соціологічні фактори, тоді як ця проблема набагато складніша, і дивитися на неї необхідно з більш глибокою перспективою. Можливо, в тактичному плані на різних витках розвитку суспільств «ліберали», яких виносило хвилию прогресу на авансцену соціального і політичного життя, і були популярні, але у стратегічному відношенні завжди перемагали і будуть перемагати «консерватори». Вірніше, їх новий тип, про який нижче.

НОВИЙ ТИП КОНСЕРВАТОРІВ. «КРАХ ЛІБЕРАЛІЗМУ» У ВИКОНАННІ ШАМАНІВ

Я свідомо розміщую «лібералів» і «консерваторів» у лапки, враховуючи умовність цих визначень. Щоб їх конкретизувати і «розлапкувати», давайте розберемося в термінах. Консерватизм прийнято розглядати як ідеологічну прихильність до традиційних цінностей і порядків суспільства, соціальним або релігійним доктринам. Ліберальна ідея також усім знайома: її засновники ставили людину вище держави, проповідували ідею особистої свободи, світської влади, верховенства права, недоторканності власності, захисту громадянських прав, прописаних у конституції. На практиці ліберали зазвичай виступають прихильниками прогресивних змін, а зміст їх лібералізму залежить від того, що збираються «консервувати» їхні опоненти, і навпаки.

Я хочу звернути увагу на таке: консерватизм в енциклопедичних інтерпретаціях розглядається як якась прихильність. У цьому, як мені здається, криється помилка. В основі консерватизму закладений здоровий глузд, здатність до критичного мислення (мова йде про грамотних представників homo). Тому під впливом явних аргументів консерватори можуть змінити свою думку, яку вони відстоювали довгий час. Ліберали, як правило, керуються емоціями, поривами, прагненням тут і зараз змінити існуючий порядок, не замислюючись про наслідки. Їх складно переконати тільки тому, що консервативні ідеї їм здаються

вульгарними, застарілими, і така переконаність апіорі не передбачає дискусій.

У цій же книзі йдеться про сформований у другій половині ХХ століття *неоконсерватизм*. В енциклопедіях неоконсерватизм називають «складним і суперечливим конгломератом ідей, принципів, норм, що створюють різноманітні форми сучасної консервативної ідеології». Існує два тлумачення неоконсерватизму: 1) як сучасного консерватизму, який пристосовує традиційні для нього цінності і уявлення до реалій постіндустріальної (пізньоіндустріальної) епохи, і 2) як ідеологічної течії, яка збагачується і розвивається у процесі суперництва з лібералізмом і соціал-демократизмом¹. Кожне з цих тлумачень (за винятком реалій епохи) мені видається вдалим і відображає сутність неоконсерватизму. Сучасний неоконсерватизм пристосовує традиційні для нього цінності і уявлення до реалій життя, збагачуючись і розвиваючись у процесі суперництва з лібералізмом й іншими ідеологіями. Якщо є необхідність якимось чином цей новий тип консерваторів конкретизувати, знайти йому своє визначення, то давайте назвемо його помірним консерватизмом або консервативним центрризмом, але назва тут не відіграє великої ролі. Думаючий неоконсерватор не є адептом, бранцем своїх переконань, а лише просіює конкретну соціальну ситуацію крізь сито міри і здорового глузду. Так, його можна назвати складним, але ніяк не суперечливим, оскільки суперечити здоровому глузду для інтелектуально розвиненої людини неможливо.

У партійному будівництві неоконсерватизм призводить до появи центристських партій (знову ж можна згадати Національну асамблею часів Французької революції). Багато хто розглядає їх як збіговисько випадкових людей,

¹ Новая философская энциклопедия. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHde7f4caa66a6b2a4acdcdc>.

позбавлених будь-якої ідеології. Однак це зовсім не так. Центристам немає потреби ставати адептами певної усталеної системи поглядів, яка об'єктивно зазнає своїх змін під неминучим тиском часу. Центристи володіють корисною для просування своїх ідей партійною гнучкістю, особливим складом розуму, що дозволяє поєднувати консервативні і ліберальні погляди для реалізації важливих для країни проєктів. І вже точно усталене в деяких енциклопедіях визначення консерватора як «противника нововведень, прихильника існуючого порядку» жодним чином не підходить до цього типу. Неоконсерватор сьогодні – це не правий, а, скоріше, центрист, з огляду на викладені аргументи.

Водночас існує небезпека того, що цю позицію можуть приватизувати «дрімучі консерватори», які відрізняються відсутністю ознак, що ідентифікують людину як неоконсерватора, а саме – досить високого інтелекту і етики в їх поєднанні. Універсальні етичні установки (орієнтиром для таких можуть слугувати імперативні принципи міжнародного права або заповіді християнства) дуже важливі для неоконсерватизму; мова не йде про мораль, а, скоріше, про спосіб життя людини, що виключає або допускає можливість образити слабкого і виправдати негідника. При відсутності елементарних етичних установок виникають збочені уявлення про консерватизм, як і про будь-яку іншу ідеологію. Навряд чи можна назвати консерваторами африканські племена, які століттями відтворюють свій архаїчний спосіб життя, або правителів, які під ідеями консерватизму узурпують владу і наживаються на ній, використовуючи машину пропаганди. Мені б не хотілося приєднуватися до хору пропагандистів з країн третього або четвертого світу про жахи ліберальної ідеї, які надуманими аргументами, словоблуддям, софістикою та іншими риторичними прийомами виправдовують диктатуру і своє низьке існування.

СУЧАСНІ МОНАРХІЇ ЯК КОЛИСКА НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ

Колискою неоконсервативних поглядів прийнято вважати монархію. Зазнавши екзистенціальної поразки в період буржуазних революцій, монархія, як форма правління, все ж не зникла. З гідністю переживши дві світові війни, вона воскресла у цифрову епоху багато в чому завдячуючи засобам масової інформації, де у світських колонках репортери полюбляли розміщувати новини про чергову інтрижку представника монаршої династії. Однак таке поверхове і дещо поблажливе ставлення до монархів зміцнило в суспільній свідомості думку про їхню непотрібність в реальному політичному житті. Все це резонувало з юридичним статусом монарха, який у країнах Західної Європи, за рідкісним винятком, за конституцією обмежений у своїх повноваженнях, володіючи все ж функцією своєрідного політичного арбітра.

У наш час досить багато європейських країн (Великобританія, Швеція, Бельгія, Данія, Іспанія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія та ін.) за своєю формою державного правління досі монархії. Унікальну у своєму роді Британську Співдружність створено навколо англійської корони. 16 держав (Австралія, Канада, Нова Зеландія та ін.) так званого Королівства Співдружності (Commonwealth realms) вважають королеву Єлизавету II главою держави, інші члени British Commonwealth мають тісний зв'язок зі своєю колишньою метрополією і визнають своїм Главою англійського монарха.

Великобританія взагалі є класичним прикладом життєстійкості монархії. Для великої частини британців корона – це не просто історичний сувенір, а й цілком працездатний і потрібний у сучасному світі політичний інститут. Секрет виживання британської монархії криється в її постійній еволюції і пристосованості. Нехай це звучить не зовсім благородно для королівського двору, але інакше британська монархія просто не вижила б – її б знищили нові форми суспільного устрою, як це сталося у Франції. Велика хартія вольностей та інші англійські середньовічні документи були спрямовані на те, щоб виключити зосередження надмірної влади в руках однієї соціальної групи, створити прийнятний баланс інтересів між короною і підданими. Це було не так просто зробити, враховуючи, з якою люттю король Іоанн протривався підписанню Хартії.

У XXI столітті британська монархія виконує важливу функцію політичного арбітра, а сама корона продовжує змінюватися. Це добре видно на прикладі членів королівської сім'ї, які всіма силами намагаються не віддалятися від життя звичайних британців. Більш того, ми бачимо, що навіть на такому рівні можливі демарші, подібні до того, який вчинив принц Гаррі, внук Єлизавети II, виявивши бажання стати незалежним від королівської сім'ї.

Конституційний процес у Великобританії має неписаний характер, і зовні окремі форми суспільного устрою можуть виглядати суперечливо або архаїчно. Однак для британців важливіше не сам факт наявності писаної конституції, а наскільки будуть працювати конституційні положення на практиці, як вони будуть сприяти благополуччю британських підданих і стабільності політичної системи. З точки зору демократії наявність монархії викликає певні питання. З іншого боку, альтернативні моделі організації влади, такі як президентська чи змішана республіка, на практиці

бувають досить нестабільними і можуть призвести до звуження прав, встановлення в державі деспотії. Я не думаю, що європейські республіки більше відповідають нормам демократії, ніж монархії. Навіть суцільне впровадження в соціальне життя високих технологій не підточило фундамент корони. Матінка історія залишила в епоху цифрових демократій монархію як своєрідний запобіжник від дурості політиків, які обираються суспільством споживання.

Сьогоднішні європейські монархії можна назвати декоративними, а динаміка, ритм сучасного життя все частіше входять у протиріччя з самим інститутом монархії. Її містична сторона дещо згасла, але разом з тим історична складова монархії, її спадковість не здрібніли. Те, що члени монаршого двору живуть життям звичайних людей, ніяк не впливає на її історичну роль і значення. У новітній історії є чимало випадків гідного захисту монархом національних духовних цінностей. Не кажучи вже про те, що сам консервативний спосіб життя європейських монархій робить їх вельми комфортним місцем проживання, адже більшість сучасних монархій – це держави з високими соціальними, екологічними та правовими стандартами життя.

БУФОНАДА ЛІБЕРАЛІЗМУ. КРЕАТИВНІСТЬ ЧИ ОКОЗАМИЛЮВАННЯ?

Критикуючи в цій книзі лібералізм, необхідно все ж визнати, що він є важливим як елемент інерції розвитку і боротьби з ентропією. Свою головну історичну роль, або навіть місію, лібералізм виконав за часів буржуазних революцій, серед яких прийнято виділяти Велику французьку. Саме лібертаріанські ідеї, підхоплені пасіонарними групами при силовій підтримці мас, створили альтернативу феодалізму у вигляді принципово нової республіканської форми організації суспільств. Республіка дала шанс розумним і вольовим людям за кілька століть вибудувати таку соціальну модель життя, де успіх і розвиток залежить від них самих, де існує виборче право, вільні суди та контроль над органами влади. Ефективність і чарівність цієї моделі виявилися настільки великими, що навіть сучасні європейські монархії фактично живуть за законами республіканства.

Малорухливий феодалізм заклав основи консервативності первинних суспільств, але в якийсь момент перестав встигати за новим часом і новими відносинами. XVIII століття – століття Просвітництва – привнесло в європейське суспільство дух підприємництва, віру в безмежні можливості людини. У промислову революцію консерватори навряд чи змогли б винайти паровий двигун, телеграф або прядку Jenny. Саме з лібералізмом слід пов'язувати появу в нашо-

му житті комп'ютера та інших високоточних винаходів аж до Великого адронного колайдера.

Однак у XXI столітті стало ясно, що лібералізм потьмянів, перетворився на експонат музею історії людства, та більше, дуже часто слугує сучасним політикам виправданням їх дурості і злодійства. Ліберали і консерватори співвідносяться сьогодні приблизно так само, як Вільне місто Християнія, що розкинулося в одному з районів Копенгагена, та інша Данія. Причому як кількісно, так і якісно. Хто хоче залишатися поза законом, вести розгульний спосіб життя, балуватися легкими наркотиками, насолоджуватися ризикованим сексом – завітайте в конгломерацію. Однак більша частина данців все ж таки віддає перевагу звичному способу життя, заснованому на дотриманні законів. Така поведінка сформувалася внаслідок функціонування громадських і державних інститутів, які регулюються нормами права, і саме така ситуація здатна створити гідні умови життя для сучасної людини.

На противагу лібералізму, консерватизм, а вірніше, його більш адаптивна форма – неоконсерватизм, є більш міцним фундаментом для організації сучасних держав і співтовариств. Очевидно, що буйство ліберальної фантазії повинно мати свої межі, червоні лінії, інакше ми бачимо як ця інерція, а за останні десятиліття це виявилось особливо наочно, трощить на своєму шляху екологію, сім'ю, громадський порядок і навіть здоровий глузд.

Свого часу мене здивувала так звана імітаційна книжкова полиця як елемент домашнього інтер'єра у стилі «мінімалізм». Складалося враження, що великий стелаж доверху набитий книгами, але самих книжок не було – запалена уява дизайнера залишила тільки різнокольорові корінці. Саме такими фальшивими ідеями, як мені здається, набиті голови всіх тих, хто сьогодні сліпо відстоює ідеї лібералізму

в його самому ідеалізованому значенні, забувши про ієрархії, підвалини і традиції. Дуже часто в епоху повального поширення неправдивої інформації структурні ознаки консерватизму цинічним чином компрометуються інтелектуально і етично відсталими представниками homo.

Особливо безглуздими та деструктивними представляються ліберальні погляди на такий важливий суспільний інститут, як освіта. Давно відомо, що контури мислення нових поколінь формуються за партою. Однак сьогодні навчання в початкових школах все більше схоже на конкурс ліберальних ідей для виховання в дитині креативності. Впикування креативних знань про сучасний світ перетворює голову школяра в горище, забите непотрібним мотлохом. Головні зусилля концентруються на бажанні зробити дитину успішною, фінансово незалежною і корисною державі. Ось тільки не пояснюється, яку ціну за впевнену життєву позицію особистості, яка, дорослішаючи, все більше відчуває сверблячу потребу у комфорті, платить природа і оточуючі.

Найсумніше те, що батьки, попадаючи у полон нав'язливої реклами, бояться, що їх чадо «відстане від життя» і також прагнуть прищепити йому креативність. Сама ж креативність, за висловом Дениса Драгунського, – це один з модних станів, абстрактних і невловимих, здатних стати кілером для позитивного консервативного мислення². Немає нічого поганого в тому, що людина у своєму професійному і навіть особистому житті застосовує творчий підхід. Однак ліберально розгнuzданий погляд на це питання перетворює творчість у відбійний молоток, який крушить підвалини в гарячковому пошуку «творчого початку». Неможливо креативно мислити, не маючи базових уявлень в якій-небудь сфері людської діяльності. Напевно, для того

² Драгунский Д. Креатив и криатифф. Школа Невежества. URL: <https://www.gazeta.ru/comments/column/dragunsky/12661981.shtml>.

щоб «креативити», спочатку треба вивчити класичні основи, що базуються на науковому загальноновизнаному підході, а потім вже спробувати критично розглянути будь-яку сферу людських знань, доповнити її і, можливо, запропонувати альтернативний шлях. У ремеслі це більш наочно: будівельнику, перш ніж зруйнувати будівлю, треба досконально вивчити технологію будівництва нової, а швачці для того щоб перевчитися на закрійницю, треба спочатку навчитися шити, а потім кроїти.

Креативність формує хибне уявлення про солодку посаду, яка нагадує синектуру, таке тепле місце в затишному офісі, з високою зарплатою і не дуже обтяжливими обов'язками. Всі хочуть купити газон, а не роками його вирощувати і підстригати. В мистецтві креативність взагалі все більш схожа на «розвод» богемної забезпеченої тусовки. Адже можна просто зліпити з металевих труб безформну конструкцію і якимось красиво її назвати, щось типу «рух вічності». А можна і цього не робити – досить притягти зі звалища залізний остов ліжка, рясно всипати його використаними презервативами (до речі, реальний випадок), а потім виставити все це в музеї сучасного мистецтва, нервово реагуючи на критику: «Та ви що! Це ж моє креативне мислення!».

Неоконсерватизм у справі – це багаторічна копітка праця, яка створює через кілька поколінь репутацію, що приносить задоволення від творення і в останню чергу – можливість. Неоконсерватизм – це знання і служіння природничим наукам: фізиці, хімії, географії, астрофізиці, медицині. У зв'язку з цим перегляд шкільних програм у бік скорочення або взагалі ліквідації класичних дисциплін є вкрай деструктивним ходом. Всі кращі університети світу здобули собі популярність саме своїм консервативним підходом до навчання, де студентам викладається різнобічна картина сві-

ту. А гуманітарні дисципліни, такі як політологія, філософія, соціологія та багато інших переважно належать до факультативних. Ні, звичайно, можна стати першокласним соціологом, але ця професія, як і багато подібних, залежить від структури мінливого суспільства і здатна трансформуватися на догоду смакам його членів. А ось таблиця множення або синтез білка не втратять своєї актуальності в суспільствах з будь-якими, навіть з найсміливішими поглядами.

Ось і виходить, що лібералізм, проникнувши у фундамент освіти, загрожує закласти основи для хаосу, дискредитувати струнке позитивне мислення, так необхідне молодим людям. Якщо майбутні покоління не сприйматимуть культуру своїх батьків, то це, звичайно, сумно. Але це не така вже й біда, ніж незнання елементарних законів фізики і хімії, математичних теорем і світової історії. Тому що в першому випадку ми маємо справу з особистим світоглядом, а в другому – із заміщенням відповідальних посад малограмотними особистостями, які гальмують національний розвиток.

ІЄРАРХІЇ ЯК БЕЗУМОВНИЙ КРИТЕРІЙ ЯКОСТІ

В основі неоконсерватизму завжди перебувають ієрархії. Ієрархічна структура людської діяльності, на відміну від ліберальної, пластилінової та гнучкої, здатна гарантувати розвиток. Ієрархія є ефективним засобом відбору, тестом на якість пропонуваних послуг. Вона – щось на зразок лейкоцитів у крові, що намагаються розпізнати потенційну загрозу. Ієрархія не любить потрясінь і різких стрибків, скоріше, це важкий прес, який монотонно вичавлює потенціал. Нехай це відбувається повільно і часто дорого виходить, але ж алмазами без тиску не стають.

Перевагу ієрархій можна проілюструвати на прикладі виготовлення і циркуляції контенту – наймоднішої і затребуваної на сьогодні форми електронної популяризації. На зорі зародження блогеровського руху саме комунікаційні мережі стали швидким і зручним способом доставки світу авторських текстів. Доступність інтернету дозволяє щодня виплескувати у публічність гігабайти різноманітного контенту. Новий безкоштовний тип передачі новин відрізняється прямою і чесністю, оскільки заснований на принципі P2P, peer to peer, «рівний – рівному». Він гарантував кожному рівнодоступність читача без будь-якої цензури, тому такі платформи як Facebook або LiveJournal швидко набули неабиякої популярності, а поступове зникнення друкованих видань наблизило кінець інформаційних ієрархій з їх багаторівневим контролем.

Однак з часом стало ясно, що кількість не завжди гарантує якість, що тонни інформації, навіть відкинувши питання про їх достовірність, залишають відчуття профанства, якщо не ідіотизму їх авторів. Адже в основі електронної публіцистики знаходиться сама людина, її особистість, якась ідея і власне вміння красиво і цікаво її піднести за допомогою вдалих комбінацій з букв, слів, речень. Але ж людська природа, як відомо, є недосконалою, більш того – жадібною. Звичайно, якщо ви друкуєтеся для душі, то питань немає, але з часом контент став монетизуватися, і ось тут ліберальна по суті ідея блогерства почала проявляти свої недоліки. Сьогодні можна констатувати, що «революцію блогерів» завершено, і на авансцену знову видерлася консервативна ієрархія організованих структур, тобто журналів і видавництв, які надають добротний контент. Відразу виникло розуміння, що якщо отримуєш інформацію від солідних видань з платною підпискою, то вона якісна, а якщо безкоштовно, з аматорських блогів, – то так собі, у кращому випадку заповниш тимчасову паузу в очікуванні чогось істотного.

«Жива творчість мас», за спостереженням Дмитра Губіна, володіє інформаційною цінністю, близькою до нуля. Плітку ця творчість створити ще може, а ось перевірити факти і логічно їх викласти – вже ні³. На цьому тлі знову виникла необхідність в якісному контенті, але за нього треба платити гроші, а це під силу солідним інтернет-виданням, тобто ієрархіям. І ось ринок якісного цікавого контенту повернувся у свою консервативну гавань. Повернулися ієрархічні багаторівневі засоби фільтрації інформації, що існували в епоху «до інтернету». Наприклад, якщо у тебе у планах укласти договір з Penguin Books, то треба було опублікува-

³ Губин Д. Возвращение иерархий. URL: <https://dimagubin.livejournal.com/333999.html>.

тися для початку в *New Yorker*, дочекатися рецензій, а вже після цього можна було на щось розраховувати. Можливо, цей механізм занадто консервативний, але він дозволяє ефективно відсікати порожнечу і, головне, забезпечує постійне постачання цікавого контенту. Такий самий принцип діє і в роботі індексованих видавництв, що спеціалізуються на виданні наукової літератури: перш ніж керівництво журналу прийме рішення надрукувати статтю, вона повинна пройти сліпе рецензування незалежними експертами.

Відмова від ієрархії призвела до виробництва тяжко-травних пиріжків з ліберальною начинкою. Маса невідомих письменників, які публікують свої праці ні про що у блогах і на соціальних платформах, цікаві лише колу таких самих любителів. Однак яскраві публікації на актуальну тему, нон-фікшн-книги або наукові статті авторів, вбудованих і у наукову, і у видавничу ієрархії, – явища помітні. Відомі журналісти заслужили свою популярність в якості оглядачів платних сайтів. Але як блогери вони цікаві хіба що кільком сотням передплатників. Крім згаданого Дмитра Губіна, ще з десятків топових публіцистів пострадянського простору намагаються співпрацювати з незалежними видавництвами, залишивши спроби самостійного плавання.

Засоби комунікації в наші дні – масові, безкоштовні і доступні всім, а ось засоби інформації вимагають від свого споживача грошей. Без грошей в інтернеті ми отримуємо лише рівень «Московського комсомольця», ізраїльського 7 каналу або *The Evening Standard*. А ось за доступ до *The Times*, *New Yorker*, *Republic* чи «Новое время», якщо ви хочете якісний контент, доведеться заплатити. Більш того, перехід на сайти з фільтрованим контентом гарантує зону ввічливого спілкування. Світова криза останніх років продемонструвала найгірше і в цифрових просторах, і в людях. Кількість токсичних коментарів, нічим не підкрі-

плених думок і вірусних відео сумнівного змісту на популярних сайтах зашкалює. Деякі забувають, що по той бік екрана знаходяться реальні люди і дозволяють собі речі, які в офлайн-житті обернулися б неприємними наслідками. Саме тому ієрархії в онлайн-просторі важливі для підтримки цифрової гігієни, адже якість онлайн-життя важлива так само, як важливі здоровий сон, правильне харчування, відпочинок і заняття спортом.

Ще один, більш універсальний, доказ переваг ієрархій – Нобелівська премія, за якою ховається безліч дивовижних традицій. Кожен рік 10 грудня вона проходить у Стокгольмі, віддаючи данину пам'яті своєму засновнику – вченому, літератору і бізнесменові Альфреду Нобелю. Сама церемонія, яка не змінюється багато років, консервативна і докладна. У присутності членів шведської королівської сім'ї, наукового і політичного бомонду лауреати піднімаються на сцену, де отримують диплом і медаль, до яких пізніше додається чек на суму \$ 1 млн.

Звичайно, цей консервативний підхід до виявлення кращих у своїй галузі не може охопити всіх діячів науки – багато гідних з них за все життя так і не дочекалися моменту, коли суспільна значущість їхніх робіт досягне необхідного для «нобелівки» рівня. Часто виникають розмови про те, що нобелівських дисциплін недостатньо і потрібно вводити нові премії за аналогією з економікою. У 2009 році група авторитетних вчених розробила рекомендації стосовно адаптації премії до сучасних реалій. Зокрема, пропонувалося розширити список номінацій. Однак це було відкинуто Нобелівським комітетом: «Ваша пропозиція ввести нові премії йде врозріз з “бритвою Оккама” для нашого статуту, заснованого на останній волі Альфреда Нобеля...» Таким чином, вченим в інших областях доводиться задовольнятися альтернативами – наприклад, премією Алана Тьюринга

з кібернетики. Однак з 1901 року Нобелівська премія продовжує залишатися єдиним загальносвітовим критерієм визначення якості наукових відкриттів, які «принесли найбільшу користь людству».

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ І ПРАВО

Сучасна людина право, як і своє здоров'я, отримує з моменту народження і досить швидко перестає його цінувати. Всі ключові етапи дорослішання людства безпосередньо пов'язані з розвитком права, регулюванням соціальних відносин, створенням правил, сконцентрованих у писаних і неписаних джерелах. Більшість винаходів, які сьогодні полегшують наше життя, зафіксовані в каталогах за допомогою патенту – істинно правового інституту.

Римське право заклало основи справедливих відносин між окремими індивідами, групами і навіть цілими країнами. Поступово виникло поняття «правова держава», з ним прийнято асоціювати розумну організацію всіх публічних процесів на певній території. Сьогодні успішні і благополучні ті нації, яким вдалося від декларацій про право перейти до реалізації права, тобто створити реально працюючі механізми раціонального регулювання суспільних відносин, що ґрунтуються на справедливості і законах, прийнятих легальним колегіальним органом влади. Концепція «золотого мільярда» з'явилася завдяки тому, що на різних континентах, у різних державах групи вільних громадян вирішили створити для себе правила поведінки, дотримуватися їх і пожинати плоди цього суспільного договору у вигляді високої якості життя. Як показує історія і сучасне буття європейців, північноамериканців і представників деяких інших націй, у них це вийшло.

На стадії формування протодержав право мало назву архаїчного, племінного, варварського або навіть вульгар-

ного. Своєї вульгарності воно позбулося завдяки консервативним відносинам у суспільствах, що розвивалися. Відомі сучасному людству писемні джерела архаїчного права – це всього лише мала надводна частка айсберга, оскільки через свій усний характер велика його частина прихована від нас назавжди. Сьогодні право розчиняється в незліченних писаних і неписаних джерелах, має свою структуру, методологію, географію застосування. І лише одне залишається незмінним – це сутність права, його справедлива основа, здатність консервувати етичні установки, що не піддаються корозії часу.

Головна корисна властивість права полягає у тому, що воно має виступати ефективним регулятором суспільних відносин. Виникає питання: як праву зберегти свою неоконсервативну сутність, якщо ці відносини часто змінюються, а мінливість, як відомо, не дуже добре середовище для консерватизму? Успіх сучасних розвинутих суспільств полягає саме у тому, що їм вдалося зберегти важливу конструкцію цього регулятора, при якій каркас права залишається незмінним, а його гілки видозмінюються за допомогою відповідних часу і запитам суспільства механізмів. У цьому сенсі право схоже за загальною структурою на нашу планету, ядро якої мільярди років залишається незмінним, а на поверхні людьми здійснюються усілякі перетворення.

Право у своєму широкому розумінні містить такі компоненти, як правова культура і правосвідомість. Саме через ці якості неоконсерватизм пов'язаний з правом, народжуючи таку популярну в Європі і Північній Америці погоджувальну теорію походження права, представники якої вважають, що право «виникло для упорядкування відносин між родами». Таким чином, крім регулюючої функції, право в неоконсервативному ізводі виконує ще й функцію впорядкування і покарання за недотримання правил, таку собі

місію Великого вирівнювача. До речі, голлівудський фільм з такою назвою (The Equalizer) оповідає саме про сучасну роль права, де саме право, до якого багато хто ставиться зневажливо, грає головний герой у виконанні Дензела Вашингтона.

Розвиток після 1945 року міжнародного права дозволив каталогізувати імперативні принципи, дотримання яких стало б запобіжником від виникнення масштабних воєн, проявів масового насильства над людиною. Нагляд за виконанням цих максим повинен був лягти на плечі великих держав з їх економічним і військовим потенціалом, а також створюваних ООН міжнародних організацій. Однак людська пам'ять має властивість швидко забувати уроки історії, а історія, ця бездушна училка, відразу відправляє за невивчені уроки на повторне коло. Сьогодні людство як ніколи наблизилося до чергового глобального конфлікту, але великі країни, їх лідери, лише сприяють напрузі. Неоконсерватизм, як ідеологія розумного компромісу, повинен взяти гору в міжнародній політиці на наступні десятиліття, а світові авторитети з неоконсервативним мисленням здатні знайти розумний баланс між існуючими державами для вирішення глобальних проблем людства.

«ЕКОЛОГІЧНІ» ПЕРЕВАГИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ. ОБМЕЖЕННЯ У СПОЖИВАННІ

Необхідність вирішення екологічних проблем, пов'язана із цим екологічна свідомість розвинених країн світу є не що інше, як неоконсервативний, тобто тверезий і зважений погляд на ситуацію насильницького споживання homo ресурсів у планетарних масштабах. Усвідомлення небезпеки виходить з наукового уявлення про природні та відновлювані процеси на планеті, пов'язані, зокрема, з циркуляцією CO₂. Екологічні проблеми давно знаходяться в центрі уваги країн «золотого мільярда» з цілком зрозумілих причин – збереження навколишнього середовища, яке дає чисте повітря, якісну їжу та інші блага тим, хто про нього піклується, непідконтрольне за межами цих держав. Країни третього і четвертого світу продовжують нарощувати темпи промисловості, ігноруючи екологічні стандарти. Тому жорсткий контроль над дотриманням екологічних норм за допомогою інструментів міжнародного права є питанням виживання всієї планети.

На особистісному рівні охорона екології незмінно пов'язана з обмеженням у споживанні, і ця ідея можлива тільки в парадигмі неоконсервативного мислення. Нехай для економічної моделі, яка почала складатися у США і Європі наприкінці 50-х років минулого століття, це остаточний вирок, але у стратегічному плані, якщо хочете, у плані порятунку людства, без неоконсервативного підходу у ви-

рішенні цієї проблеми не обійтися. Перешкодою до «екологічного» способу життя є тільки особиста неосвіченість, нерозвиненість, ігнорування загальних правил проживання на нашій планеті. Сьогодні прагнення окремих людей без міри поглинати і без того зріджені ресурси викликає огиду і не витримує ніякої критики.

Швидке зростання продуктивності праці за останні півстоліття призвело до того, що ринок товарів давно наситився. Основні потреби людей більш-менш задоволені. Що ще не вистачає людині нехай для скромного, але гідного проживання? Дійсно, за даними ООН, у світі мільйони людей голодують, і це окрема проблема, але мільярди з них ситі, одягнені, забезпечені житлом, освітою, транспортом. Є інтернет, смартфони, телебачення та свобода пересування. У споживанні усі рівні, але деякі homo вважають себе рівнішими за інших, їм видається мало того, що вони мають, вони бажать більшого, це бажання часто є абстрактними, але у будь-якому випадку веде до виснаження місцевих або загальнопланетарних ресурсів. Ніхто не заперечує наявність у кожного з нас звичок, що проходять за категорією «безневинні» і відтворюваних у помірних дозах. Віскі, вино, тютюн, бокс, колекціонування марок і ножів, стрільба з револьвера, вінтажний одяг і безліч інших пристрастей роблять з нас особистість. Але світова економіка працює на виснаження саме через невиправдані «хотелки» малоосвічених індивідів, які у своїй сукупності споживають ресурсів більше, ніж планета встигає відновити за певний цикл.

Існуюча і до сього дня концепція нових потреб була сформульована кейнсіанським капіталізмом, що панував у світі до 70-х років минулого століття. Його сучасний відгомін можна проілюструвати на простому прикладі використання смартфона. Після виходу на ринок нової моделі вся реклама, мода, споживчі стандарти у вашому оточенні

женуть вас її купувати – вже не для того, щоб задовольнити свою потребу у спілкуванні, а для того, щоб підтримувати свій соціальний статус і посилати символічні знаки оточуючим, мовляв, подивіться, який я крутий. З технологічним розвитком, поступово, із суспільства помірного споживання утворилася група зайвого споживання, що розбагатіла на політичних посадах, вдалих угодах і біржових махінаціях. Наприклад, у 2017 році виручка товарів люкс склала 1,16 трильйонів євро. За це свято життя платите не тільки ви особисто, але ще і вся планета. Якщо ви багаті, то платите самі, а якщо ні, то ваш начальник просто платить вам зарплату менше, щоб на цей залишок його зігрів кашеміровий светр Zilli. Він би й радий платити вам більше, але не може залишитися без товарів класу люкс, він до них вже звик. Природно, що такий устрій захищався і продовжує захищатися ліберальною ідеєю, відповідно до якої дозволено все, що не заборонено законом, але при цьому закон навряд чи буде судити володаря светрика Zilli за екологічні злочини.

Підвищення рівня життя, пов'язане із цим зростання споживання, останні півстоліття сприймалися як безумовне благо, мета і одночасно кращий засіб підштовхнути новий виток зростання економіки після регулярних криз. Розвиток технологій і масове виробництво множили мільйонну армію нових споживачів. Глобалізація, вільна торгівля, міжнародний поділ праці подавалися як невід'ємні ознаки сучасної економіки. Ще десять років тому здавалося, що це магістральний, безальтернативний шлях розвитку цивілізації, але ці механізми сьогодні все менш ефективні.

Небезпека полягає у тому, що глобальна модель економіки, яка здатна справлятися зі зростаючими потребами людей, вбиває екологію і дуже скоро все це може закінчитися плачевно. Попередження, які пролунали в опублікованій ще у 1972 році доповіді Римському клубу «Межі зростання»,

де говорилося і про потенційний дефіцит невідновлюваних природних ресурсів, і про загрозу забруднення навколишнього середовища, і про небезпеку неконтрольованого споживання, тоді були сприйняті серйозно лише тими, хто здатний на критичне мислення. Сьогодні навіть сліпому видно, до чого може призвести непомірне споживання.

Розширення виробництва на планеті загострює багато екологічних проблем, але особливе побоювання викликають збої з циркуляцією CO₂. Якщо рівень світового океану в результаті танення полярних льодів продовжить підвищуватися, розширюючи непридатну для життя зону в Африці і Південно-Східній Азії, то кліматична міграція, конфлікти, які вона неодмінно принесе, в найближчому майбутньому створять проблему такого масштабу, що сучасна міграційна криза в Європейському Союзі здасться квіточками. Плаваючі в океані сміттєві острови, щорічне зникнення декількох видів тварин і птахів, неконтрольована вирубка лісів і зростання природних катаклізмів не залишають сумнівів у необхідності швидких і ефективних заходів з порятунку планети.

Кризи 2008 і 2020 років, сучасні наукові дослідження екологів, які представляють світові університети, породили зрушення в масовій свідомості людей, переважно тих, які належать до західної цивілізації. Чого не можна сказати про населення країн третього і четвертого світу, проте і там, нехай на рівні окремих активістів або груп, ці ідеї набувають все більшого поширення.

В Європі екологічне мислення давно є мейнстрімом, що має державну підтримку і вираз у конкретних діях з охорони навколишнього середовища. Цей факт ніким не заперечується, власне, це одна з причин, чому процвітанню, багатству і сама фраза «золотий мільярд» асоціюються у першу чергу з Європою і вихідцями звідти. Подивіть-

ся на багато європейських країн: люди усвідомлюють, що для того щоб користуватися автомобілем або будинком, їх зовсім не обов'язково купувати. І ніякі стимули у вигляді негативних ставок за іпотекою нічого з цим зробити не можуть. Цінність люксових брендів сьогодні – створення помилкового почуття причетності до якоїсь успішної групи, ось, власне, і все. Навіть серед селебреті, багато з яких люблять жити з розмахом, турбота про екологію стає модним трендом. Леонардо ДіКапріо з його програмами порятунку вимираючих видів тварин у реальному житті ще більш переконливий, ніж на екрані.

Споживча поведінка в Європі і «просунутих» північно-американських штатах стрімко змінюється. Норвегія, яка домоглася процвітання завдяки експорту нафти, переходить на поновлювану енергетику і електротранспорт та виходить з інвестиційних проєктів, пов'язаних з видобутком вуглеводнів. «Це консервативне зрушення в масовій свідомості, – пише Максим Блант, – може призвести до ревізії всієї економічної системи, що склалася у світі»⁴. Коронавірус 2019 nCoV, що звалився як сніг на голову людства, судячи з усього, прискорить цей процес. На зміну звичному для нас світу йде інший, в якому усі будуть більш рівні і менш вільні, де e-commerce запанує над традиційними економічними відносинами, де не будуть масово виробляти будь-яку продукцію без попередньо аргументованих і оплачених замовлень, де буде існувати базовий дохід і домінувати колективна власність.

Всесвітньо відомий економіст-візіонер Джеремі Ріфкін цей новий світ називає Третьою промисловою революцією, технологічна платформа якої базується на трьох інтернетах: комунікаційному, енергетичному і логістичному, що

⁴ Блант М. Всадники Апокаліпсиса. Почему Грета Тунберг и Дональд Трамп делают одно дело. URL: <https://snob.ru/entry/183412>.

діють як єдине ціле. З поширенням технології 5G загальний Інтернет Речей об'єднує ці три елементи для управління, енергозабезпечення та руху (логістики) економічної діяльності⁵. Чи вирішить ця модель проблеми, створені постіндустріальної епохою, – велике питання. Але каталізатором створення цього світу, перші ознаки якого вже зараз видно неозброєним оком, буде серйозна економічна криза, а також криза цінностей, що провокує їх переоцінку. Історією доведено, що епохи змінюються переважно після глобальних форс-мажорів і масового стресу.

Чи варто казати, що окремі спроби неоконсервативним підходом вирішити актуальні екологічні проблеми і в цій ситуації піддаються нападкам ліберальних активістів, які або по дурості, або з корисливих мотивів часто перетворюють екологічний рух у фарс. Антиконс'юмеристи і екоактивісти, злившись в єдиному ліберальному пориві, голосять про загрозу навколишньому середовищу, проте їм і в голову не приходить, наскільки вони далекі від цієї теми. З таким ерзацом у голові, що підміняє науково обгрунтований підхід до вирішення екологічних проблем, досить легко потрапити у пастку жадібних корпорацій, які ловлять хайп на будь-яких питаннях, що хвилюють недалеке споживче ком'юніті.

Важко повірити, що транснаціональні компанії, які вже включилися в екологічну «гонку озброєнь», керуються виключно любов'ю до природи. Як показує історія, корпорації здатні миттєво підлаштовуватися під порядок денний (благо, на аналітиків виділяються величезні суми) і можуть людині, особливо одурманеній ліберальними ідеями, продати все. І ось вже Apple розробляє додаток, завдяки якому

⁵ A key player in China and the EU's 'third industrial revolution' describes the economy of tomorrow. URL: <https://www.businessinsider.com/jeremy-rifkin-interview-2017-6>.

одним кліком можна посадити дерево в будь-якій частині світу, а Prada випускає колекцію сумок з переробленого нейлону.

Система поступово бере екопротестуючих в обіг, розуміючи, що більшість з них хочуть привернути увагу до своєї персони, задовольнити почуття власної важливості. Всі ці імпульсивні антиконс'юмеристи, екоактивісти і зоозахисники непохитні у своїй «усвідомленості» і «незалежності» свого вибору, в тому, що він з'явився їм внаслідок розвиненого критичного мислення та прагнення до чесноти, а не нав'язаний тією системою, з якою вони так палко борються. Однак, як зазначає Марина Ярдаєва, якби люди дійсно розбиралися у своїх істинних бажаннях, тоді б не множився б день у день цей абсурд під вивісками «усвідомленості», «екологічності», «благодійності», «зоозахисту» і «етичності»⁶.

Ліберальна ідея «тотальної екологічності», зведена епохою споживання до абсурду, тільки заважає спільній справі. Глобальні екологічні проблеми можна вирішити тільки через тверезе і логічне усвідомлення дійсності. Навряд чи протидіяти забрудненню навколишнього середовища можливо за допомогою смартфона або спільно з Prada. Особливе розчулення викликає боротьба з пластиковими трубочками активістів, які у вільний від порятунку планети час літають приватними літаками і стоять у черзі за новим айфоном. Всі, хто по-справжньому цікавився, розуміють, що смартфони роблять з використанням колтана, який добувають у рудниках, зосереджених у провінції Південне Ківу в Конго. Видобуток цього мінералу токсичний, добувають його робочі в нелюдських умовах, а контроль над цим виробництвом призводить до військових конфліктів з міль-

⁶ Ярдаєва М. Мода на «інакомыслие»: ради власти и печенек. URL: <https://www.gazeta.ru/column/yardaeva/12855716.shtml>.

йонами жертв. На цьому тлі екологічні ініціативи транснаціональних корпорацій і вся їх благодійність виглядають непристойно.

Західний екопротест, пройшовши крізь сито пострадянської дійсності, набув рис його носіїв, головною з яких є традиційне небажання вникати в суть того, що відбувається, керуючись, швидше, імпульсом, ніж здоровим глуздом. Наші «антиконсьюмеристи» не хочуть вдаватися в ці подробиці і моторошно собою пишаються, коли купують смартфон зі знижкою, встановлюють там «зелену карту» для пошуку магазинів органік-продуктів і сперечаються про те, з чим краще ходити в супермаркет: з пластиковими пакетами, паперовими сумками або модними полотняними мішками. При цьому не розуміючи, що пластикові пакети розкладаються у ґрунті сотні років, заради паперових сумок рубають дерева, а на виробництво полотняних мішків йдуть мільйони літрів води. Ось вже воістину екологічна ліберальна свідомість сьогодні – це коли в голові порожньо, а екопротест – лише чергова форма понтів і споживання!

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ І СЕКС

Як це не парадоксально пролунає, але наймайстернішими у плані сексу є консервативні суспільства. По-справжньому консервативна місіонерська поза, завдяки якій на світ з'явилися сотні мільйонів дітей по всій планеті, здатна подарувати справжнє задоволення від фізичної близькості. В цьому плані акробатична Камасутра, незважаючи на свій похилий вік, – зразок ліберального статевого збочення. І якщо вже мова зайшла про збочення, то багато з них вигадані в пуританських Японії, Північній Америці і деяких східноєвропейських країнах зі стійкими релігійними традиціями.

Візьмемо, наприклад, Японію. Як і більшість консервативних країн, що прагнуть обробити соціальні виразки мазью із закону і традицій, Японія час від часу приймає правила, в основі яких – контроль над пороками своїх громадян. Так, Закон про підприємства, пов'язані із суспільною мораллю (Фудзоку ейгё хо), регулює роботу «підприємств громадського харчування із супутніми розвагами (сеттай)». Існуючий циркуляр «Про стандарти тлумачення і застосування законів, що стосуються регулювання та виправлення діяльності підприємств, пов'язаних із суспільною мораллю» від 30 січня 2018 року поняття «розваги» трактує більш детально. Однак це все ж квіточки порівняно з напівпідпільною «індустрією збочень», що обслуговує тонкий, але стійкий прошарок любителів «полунички», який сформувався в епоху споживання у структурі японського суспільства.

Звичайно, традиціоналізм Країни сонця, що сходить, не дозволяє виплеснути всі ці незвичайні бажання важли-

вих співробітників корпорацій в публічну площину, однак, як і за законами фізики, сильний тиск моралі з часом тільки підвищив спротив. Ховаючись і маскуючи свої сексуальні потреби, японці породили своєрідну культуру секс-збочень, яка часто має прояв у телевізійних ток-шоу, хентай і фільмах для дорослих. Ці вади популярні і в середовищі високопоставлених чиновників та корпоративної еліти, і навіть періодичні скандали, що публікуються щотижневими табloidами Японії, із подробицями позашлюбних стосунків відомих постатей, не знижують потягу до забороненого плоду.

Сексуальні звичаї японців породили подвійні стандарти прийнятної в деяких прошарках суспільства системи іє, які десятиліттями дозволяли невірність чоловіків, але не жінок. Це призвело до засудження перелюбства в Японії як прояву привілейованого становища чоловіків і підлеглого становища жінок – ідея, яка продовжує користуватися популярністю як усередині країни, так і за її межами. Однак поступово японське суспільство виходить за межі патрілінійної системи іє та швидко рухається за рамки моногамних норм сучасної сім'ї. За останній час співвідношення розлучень до шлюбів в Японії перевищило 30 %. Це означає, що численні подружні пари очікують розлучення в будь-який момент часу, а позашлюбні стосунки на цьому етапі шлюбу не є чимось незвичайним⁷.

Останні кілька десятків років у всьому світі секс віддаляється від інституту шлюбу, а вільні відносини, породжені сексуальною революцією, все частіше стають нормою. Лібералізм у цьому процесі відіграв, швидше, позитивну роль, давши можливість розглядати секс не як щось сакральне,

⁷ Адюльтер в Японии: секс-скандалы знаменитостей и истоки общественного неприятия измен. URL: <https://www.nippon.com/ru/currents/d00214>.

а як приємне задоволення при взаємній згоді і навіть певний елемент спорту. Але в подальшому, як це часто буває з ліберальною ідеєю, секс і в цей раз став майданчиком для експериментів.

Не слід забувати, що консервативне ставлення до сексу є гарантією демографічного благополуччя і повноцінної відтворюваності наступних поколінь. У той же час зайвий контроль у цих питаннях може породити велику кількість нещасливих шлюбів і психологічних проблем для людей, чії сексуальні відносини вичерпалися, але існує страх громадського осуду за спроби розлучитися. Неоконсервативний підхід до сексу полягає в тому, що, незалежно від шлюбного статусу партнера, ключовим критерієм оцінки прийнятності сексуальних відносин є згода сторін, а не їх сімейний стан. Щоб застосовувати цей принцип послідовно, примусовий секс повинен розглядатися як згвалтування, тобто кримінальний злочин, незалежно від того, чи одружені насильник і жертва. Точно також, як і невірність не повинна бути незаконним діянням, порушенням основних прав жінки, а тих, хто вчинив перелюбство, аж ніяк не можна звільняти з роботи, виганяти з телебачення або піддавати будь-якій іншій формі публічного остракізму чи приниження. Звичайно, це не означає, що зраду слід вважати нормою: поза всяким сумнівом, перелюбство в будь-якому нормальному суспільстві має вважатися відхиленням, а людина, яка йде з якихось причин «наліво», повинна усвідомлювати усі наслідки такої поведінки.

Набагато цікавіше складається справа із самим сексом як необхідною умовою гармонійних відносин між людьми. За прогнозами футурологів, у звичній нам формі секс з його тілесним контактом дуже скоро може «вийти з моди». На тлі маси опцій для віртуальних контактів фізичний коїтус з часом взагалі стане екзотикою. Але справа тут

не тільки у високих технологіях і підміні реальних відносин віртуальними. Тенденція очевидна вже зараз: кожне нове покоління – у першу чергу в розвинених країнах – зменшує оберти в ліжку. Серед причин – зростаюча залежність від гаджетів, доступність порно, хронічний стрес, підвищене навантаження на роботі і вдома (наприклад, ніколи раніше батьки так багато не займалися дітьми і, відповідно, так не втомлювалися), епідемія депресій. Все це забирає енергію, яку можна було б застосувати для занять любов'ю. Як стверджують вчені, за останні сорок років рівень тестостерону і активність сперми у жителів західних країн, включаючи зовсім молодих (до 30 років) чоловіків, стрімко знижується і буде падати далі. Винні малорухливий спосіб життя, харчування, ті самі стреси, а також соціальні чинники – у першу чергу зміщення гендерних ролей.

Розвиток біомедицини забирає у традиційного сексу ще один вагомий аргумент – продовження роду. Хенк Грилі, професор Стенфордського університету і автор нової книги *The End of Sex And The Future of Human Reproduction* («Кінець сексу і майбутнє людського розмноження») стверджує, що вже через двадцять років більшість дітей буде з'являтися на світ завдяки штучному заплідненню за участю стовбурових клітин та генної інженерії. Попередньо батьки самі пройдуть обов'язкове тестування на сумісність генів. При такому розкладі робити дітей природним способом стане занадто ризиковано. Тим більше, що «лабораторний» метод розмноження у багатьох країнах буде покриватися страховкою.

Усі зазначені тенденції не викликають оптимізму, оскільки розвивається чуттєва і естетична компонента в інтимних відносинах. Але такий стан речей влаштовує лібералів з їх гіпертрофованим відчуттям свободи. «Я з повною впевненістю заявляю про те, що приватного життя сьогодні

більше не існує, і повернення до нього немає. Треба починати дивитися на дійсність під новим кутом». Ці слова належать одній із лідерів «піратської партії» Ісландії Біргітті Йонсдоттір, партії ліберального, я б сказав суперліберального спрямування. У цій фразі, якщо відкинути популізм і особисту невпевненість, містяться характерні для ліберальної ідеї погляди на особисте життя сучасної людини. Саме так, для них приватного життя не існує, воно повинно піти у віртуал, а діти нехай вирощуються у пробірках. І ця позиція повинна як мінімум піддаватися критиці, а ставлення до сексу як віртуальної розваги – всіляко засуджуватися і вичавлюватися зі свідомості.

Безперечно, сховатися від чужих очей нам вже не вдасться, хіба що поїхати на океанічні острови. І так, сьогодні зайнятися сексом можна перебуваючи хоч на різних континентах. Для цього треба придбати інтерактивні пристрої на кшталт Kiroo – набори для сексу на відстані, завантажити спеціальні додатки і підключитися до Wi-Fi. (Якщо крім таких іграшок, є ще тактильний костюм і VR-окуляри, вийде і зовсім «повне занурення»). Однак секс, як неодмінна умова гармонійного особистого життя, має залишатися «неоконсервативним», тобто плотським, а саме приватне життя – недоторканим. Неоконсерватизм у рішенні цього питання виходить з того, що захист інтимного життя, зокрема сексу, від віртуальної трансформації в нинішніх умовах стає цінністю, а продовження роду, статеві відносини і формування особистого простору – це особиста справа вільних людей, і для цього слід створювати необхідні умови у фізичному світі.

ВИБІР ПРОФЕСІЇ. ЧИСТО НЕОКОНСЕРВАТИВНИЙ ПІДХІД

Вибір, набуття і відтворення професії залишається для людини однією з головних складових її життя. У цифрову епоху ринок праці зазнає суттєвих змін. Цей період адаптації затягнувся в часі через багато факторів: це і розрив між багатими і бідними націями, що стрімко збільшується, і зміна під тиском часу класифікатора професій, і наявність поки не вирішених етичних питань у використанні штучного інтелекту. З огляду на це, у найближчому майбутньому, судячи з усього, перехід від постіндустріального суспільства до нової форми праці матиме дискретний характер, і в цій ситуації вибір професії схожий на лотерею: якщо пощастить, спеціальність, на оволодіння якою ви витратили гроші і час, в найближчому майбутньому не зникне.

Неоконсервативний підхід до вибору професії допоможе подолати цю дискретність і створити цілісне відчуття психологічної прийнятності та потрібності обраної професії. Сам підхід полягає в розумінні характеру «класичних» професій та набутті таких навичок, які не замінить ніякий штучний інтелект. Головне в цій ситуації – уникнути гарячкового бажання вивчитися на «щось нове». Необхідно відсікти вал пропозицій від всіляких коучів, гуру й інших «носіїв істини», які точно знають, чим ви повинні займатися і яка професія найрентабельніша.

У цьому сенсі показовим є приклад збільшення попиту на ІТ-фахівців. Взагалі цифрові відносини – це найгірше, що трапилося з людством за останні півстоліття. Я не ханжа і сам активно користуюся багатьма результатами цифрової революції, але, як зазвичай це буває з ліберальною за своєю суттю ідеєю (а повальну цифровізацію життя складно назвати результатом консервативного підходу), все пішло не туди і не так. Після появи сільського господарства людина знищила дику природу на догоду своїм апетитам. Потім індустріалізація зробила усі міста екологічно непридатними для життя, а війни прибутковими. Тепер цифровізація, про яку сурмлять різного роду глашатаї як про новий етап розвитку людства, засмоктує всіх розумних людей у свою воронку, змушуючи їх займатися повною нісенітницею на зразок створення додатків, якими ніхто не користується, або написання коду, який буде забутий через два роки. Завдяки тому, що до ХХІ століття більшість із живучих на планеті людей нагодовані, освічені і мотивовані, людська раса давно могла б породити суперцивілізацію. Ми могли б створювати свої міста на екзопланетах, а не нескінченно мріяти про колонізацію холодного Марса. Замість цього у нас дикі черги за новою маркою айфону і масове інстаграм- і ютьюбобожевілля.

Нескладний уявний експеримент говорить нам про те, що у змаганні із сьогоднішніми інсталідерами – в основному порожніми, як дірки в нулях, що постійно додаються праворуч на лічильнику їх передплатників, на віртуальному полі представники «ручних» професій програли б, хоча їх робота, безсумнівно, вища і корисніша на тлі «невсипущої праці» всіх нинішніх інстамільйонерів. Як вважає Ігор Ганжа, причина цієї їх громадності і причина їх неминучого програшу в метушливих цукер-бігах обумовлені одним і тим самим – кількістю праці, таланту і усвідомленості, прикладеною до

контенту⁸. І правда, живучи в наші дні, Мане або Ван Гог цей бій програли б начисто, оскільки для створення полотна з фарби і свого генія треба докласти дуже багато сил і здібностей. Однак у цьому і полягає гарантія збереження у вічності: через кілька років цифровий слід «лідерів думок» зникне, а картини великих художників залишаться з людством назавжди.

У передчутті зламу (кризи) людям, особливо в молодому віці, цілком природно здається, що вчитися треба по-іншому і, головне, чомусь іншому. Нові структури професійної зайнятості поки що неясні у своїх обрисах, але вже з'являється страх деякої «відсталості» від сучасного ринку праці, бажання придбати гнучкі навички, вміння вбудовуватися. Відповіддю на всі ці передчуття і страхи дуже часто виникають численні експериментальні проєкти, здатні в короткий період стимулювати (а не навчити!) учня знайти свій власний шлях. Цей стиль характерний для країн, що звільнилися від тоталітаризму і стали на шлях лібералізації економіки. А зараз це є традиційним майже для всіх країн третього і четвертого світу. Тільки ось усі ці новаторські методи сяють тьмяно, як світло давно згаслої зірки. Чому згаслої? Та тому, що гра вже зроблена, і ставок більш немає.

Політика розвитку людського капіталу, що проводилася після Другої світової війни соціал-демократами в розвинених країнах Заходу, призвела до того, що робоча сила поступово ставала все більш дорогою, але все більш кваліфікованою. В результаті, продуктивність праці по всьому світу швидко росла. Наприклад, за статистикою ОЕСР в 1960-х – початку 1970-х років у 37 найбільших країнах західного блоку економіка росла на 3,3 % щорічно. Після лібералізації економіки у 1980–90-х рр. ці темпи стали

⁸ Ганжа И. Технология дырок и виньеток. URL: <https://snob.ru/profile/5348/blog/168357>.

швидко скорочуватися. У 1995–2007 рр. середньорічний темп зростання продуктивності праці впав до 2,6 %. У 2011–2015 рр. цей показник становить вже 1,7 %, а в останні 5 років і зовсім 0,9 %⁹. Видно, як на зміну високій кваліфікації працівника приходиться дешева робоча сила, затребувана в секторі надання послуг.

Постіндустріальна економіка, у своїй найгрубішій і жорстокої версії, вже міцно увійшла в наше життя. Роботизація виробництва все ще залишається привілеєм багатих корпорацій. Сьогодні шукати своє місце в житті можуть собі дозволити тільки діти з багатих сімей. А бідні йдуть на тупу, безперспективну, важку і виснажливу роботу, яка часто веде до депресії і почуття відчаю. Це соціальне пекло зараз стрімко розширюється, а його саме дно має назву «Платформна економіка».

Платформна економіка – це безперервне функціонування онлайн-сервісів, таких як Amazon, Airbnb, Alibaba, Uber і т. д., які дозволяють користувачам замовляти типові послуги без або з мінімальним числом посередників. Ця нова, «просунута», заснована на високих технологіях економіка створює робочі місця, що потребують мінімум кваліфікації та дають мінімум зарплати і соціальних гарантій. За даними американського Бюро трудової статистики, 7 з 10 найбільш швидкозростаючих професій у США – це низькооплачувана «ручна» праця у сфері послуг: доглядальниці, офіціанти, кухарі, продавці, кур'єри. Навіть у «соціальной» Швеції парламент дозволив створювати цілий кластер «простих робіт» (enkla jobb) – ліфтерів, чистильників взуття, швейцарів. Такі роботи, як правило, націлені на обслуговування конкретного клієнта. По суті, це відродження давньої професії слуги, тільки розділеної на окремі функції.

⁹ Сахнин А. «Дерьмо-работы»: экономика слуг. URL: <https://www.gazeta.ru/column/s77173/12413311.shtml>.

Як показало дослідження, проведене експертами ОЕСР, за останні роки практично усе зростання ВВП у розвинених країнах було забезпечене зростанням зайнятості за рахунок низькопродуктивних і погано оплачуваних робіт у сфері послуг. Такі тенденції виникли у тому числі завдячуючи міграційному потоку, де десятки тисяч людей з низькою кваліфікацією треба було чимось зайняти. Політика розвитку людського капіталу в умовах поділу не те що «багатий – бідний», а «свій – чужий» вже неможлива. Вкладати гроші в освіту, у програми підвищення кваліфікації і забезпечувати соціальні гарантії іноземцям з поганою освітою вже ніхто не збирається, не кажучи про перерозподіл національного доходу. Характерний приклад жителів швейцарської комуни Обервіль-Лілі, які у 2016 році погодилися виплатити чималий штраф, аби не приймати у себе належних за квотою 10 мігрантів.

Технічний прогрес, зростання міграції, збільшення розриву між багатими і бідними замість складної, цікавої, творчої, добре оплачуваної та високопродуктивної роботи множить місця для кур'єрів і консультантів. За останні 40 років доходи і багатства сконцентрувалися в руках невеликої меншості на верху суспільства. До цього призвели ліберальні реформи, які зламали маховик споживчого капіталізму, зробивши половину населення жебраками, а другу половину міцно пов'язавши кредитами і гонкою за підтриманням вже досягнутого. У цих умовах мислячій людині залишається робити усе, щоб поступово скорочувати свій робочий час. Не витратити його на безглузді функції на кшталт відкривання дверей дорогих ресторанів або роздачі флаєрів на вулиці, а пустити на щось гідне.

За справедливою думкою Олексія Сахніна, сучасний капіталізм вичерпав свій потенціал розвитку. Він не може робити суспільство більш багатим, ефективним, більш віль-

ним від сумної рутинної роботи. Навпаки, сама логіка капіталу змушує суспільство йти шляхом стагнації і навіть регресу¹⁰. Таким чином, можна побачити, що причинами світової економічної кризи є не стільки «чорні лебеді» у вигляді військових дій або пандемії, скільки внутрішні чинники розвитку базових процесів розподілу капіталу. Якщо існує можливість швидко розбагатіти за рахунок електронного сервісу з використанням низькокваліфікованої робочої сили, то ця модель буде все наполегливіше пожирати форми розподілу праці, традиційні для країн світу останні півстоліття.

Стрімке спрощення ринку праці найбільше зачіпає молодь. У підсумку, згідно з дослідженням фахівців з британського The Resolution Foundation, покоління «мілленіалів» стане першим за всю сучасну історію розвинених країн, яким доведеться жити в середньому гірше, ніж їх батькам. Сьогодні мільйони молодих людей, навіть з вищою освітою, розносять піцу, роблять масаж, перевозять пасажирів, розважають дітей у торгових центрах. Їх тіла стають просто пристосуванням для чужого задоволення. Люди втрачають будь-яке самостійне значення, безглуздя їх існування створює відчуття фрустрації і призводить до депресії. З таким самовідчуттям навряд чи можна реалізувати глобальні проекти людства.

Ось тому молодим людям вже у школі так важливо прищеплювати неоконсервативний погляд на працю, мотивувати їх до придбання професій, які прийнято відносити до класичних – лікар, вчитель, архітектор і т. д. Особливо важливо розвивати в собі навик постійного навчання тому, що дійсно подобається і захоплює. Такий підхід до вибору професії дозволить у майбутньому витратити час на щось

¹⁰ Сахнин А. «Дерьмо-работы»: экономика слуг. URL: <https://www.gazeta.ru/column/s77173/12413311.shtml>.

гідне: самоосвіту, участь в управлінні суспільством, у створенні нових смислів життя, на науку, мистецтво, творчість, виховання нових поколінь. Тобто скорочувати питому вагу рутинної власної рабської праці. Ви запитаєте: а куди ж діти весь цей обслуговуючий персонал, адже без нього життя на землі зупиниться. Відповідь криється у все тому самому обмеженні споживання в ім'я порятунку планети. Замість того щоб множити армію кур'єрів, краще сходить пішки до найближчої крамниці.

БОРОТЬБА З «КЛІПОВИМ МИСЛЕННЯМ» НЕОКОНСЕРВАТИВНИМИ ЗАСОБАМИ

Неоконсервативний підхід до вибору професії формується внаслідок впорядкування розумових процесів. У наші дні інерція ліберального мислення, що відрізняється гіперактивністю і розладом уваги, викривляє у молодих поколінь сприйняття дійсності. Вже з малих років на дитину з різних пристроїв ллється різнобарвний контент низької якості. Уміння ж розпізнавати потрібну для розвитку інформацію, відсіваючи лушпиння, відбувається за допомогою сім'ї, школи, вищої школи, наставництва, – тих традиційних інститутів, які вимагають неоконсервативної модернізації відповідно до запиту часу.

Інформаційна епоха надає багато переваг, натомість пропонуючи користувачам своєрідний квест: знайти серед сотень гігабайтів інформації потрібну і корисну. Психіка сучасної людини змушена адаптуватися до умов постійних інформаційних перевантажень. Щоб незнайомі люди не втратили до вас інтерес, слід укластися в кілька хвилин. За результатами досліджень, опублікованими в журналі *Psychology today*, комунікативне значення коротких повідомлень постійно зростає. Думаю, що з цього приводу не варто навіть проводити дослідження, кожен з нас погодиться з наявністю такої тенденції. Інформаційний потік, що вили-

вається на сучасну людину, стає більш інтенсивним, так що часу на кожну тему окремо залишається все менше. Для багатьох усі життєві установки і процеси замінюють соціальні мережі і сайти для перегляду відео.

Ще у 90-х роках минулого століття Елвін Тоффлер, один з авторів концепції постіндустріального суспільства, сформулював поняття «кліпового мислення». Він писав про культуру майбутнього, засновану на «нескінченному мерехтінні інформаційних відрізків», і підкреслював, що така подача підходить людям «відповідного менталітету». Кліпове мислення реагує тільки на «гучну» інформацію, що супроводжується візуальним рядом або звуковими ефектами. Людину з таким типом мислення важко залучити до тривалої і змістовної дискусії. Вона досить швидко втрачає інтерес до теми, робить висновки по першому враженню і не схильна поглиблюватися в деталі, посилаючись на власні «авторитетні» джерела.

Для кліпового мислення має значення те, що ефектно і зручно користувачеві. Комплексна картина з елементарною аналітикою не в пріоритеті, вона відсувається на периферію перевантаженої інформацією свідомості. Важливі тільки фрагментарні образи, ефектні слова і провокативні паралелі, що з'являються і сформульовані тут і зараз. Має рацію не той, хто надає аргументи своєї правоти, а той, хто переконливіше і яскравіше про це заявляє. Можна звинуватити мене в надмірній упередженості, але подібний стан свідчить про деградацію homo – у його сучасного виду, як і представників тваринного світу, освоєння життя відбувається за допомогою набору примітивних дій.

Усі значимі події в нашій історії, орієнтовані на творення і розвиток прав людини, відбувалися завдячуючи консервативному і неоконсервативному, тобто системному мисленню, що має багато переваг. Володар такого мислення

прагне вибудувати у своїй свідомості комплексну картину світу. Співвідносить з нею кожен новий факт або аргумент, і саме так оцінює його важливість. На цій основі робиться критичний аналіз і приймається переважно правильне рішення. Такий тип мислення вкрай важливий для представників класичних професій: поліцейський, лікар, інженер.

Постійний та інтенсивний потік інформації, низький рівень телебачення і електронних видань, спрощені форми інформаційної взаємодії – все це ускладнює розвиток у підлітка системного мислення, навичок концентрації уваги, аналізу інформації. Ці якості вкрай важливо розвинути в підлітковому віці, оскільки у студентські роки ми вже «заточені» на тривале і поглиблене вивчення важливих для нас предметів. Сьогодні психологи, які працюють у сфері освіти, констатують стрімке збільшення числа людей, які, підростаючи, зберігали ознаки кліпового мислення. Коригування програм навчальних закладів та розробка нових методик навчання і виховання не дають ніякого ефекту, оскільки більшу частину часу дитина проводить в атмосфері поглинання інформації, що його оточує, яка часто низької якості.

Більш того, «підсаджена» з малих років на гаджети молодь швидко втрачає інтерес до науки, оскільки для того щоб досягти певних наукових висот, зробити відкриття, необхідна велика самовіддача, самозречення, що неможливо уявити при сучасному ритмі життя. Відомі всьому світу вчені, такі як Ісаак Ньютон, Чарльз Дарвін або Альберт Ейнштейн, почали цікавитися наукою ще в дитинстві – їм не було на що відволікатися. На думку британського космолога і астрофізика лорда Мартіна Ріса, високотехнологічне середовище є перешкодою на шляху розвитку науки. У людей старшого покоління в цьому плані була незаперечна перевага – коли у них ламалися якісь речі, часто доводилося

лагодити їх самостійно, в результаті чого з'являлося розуміння та інтерес до їх походження і будови. «Коли ми були молоді, ми могли розібрати годинник, радіо або мотоцикл, дізнатися, як вони працюють, і зібрати їх заново. Саме так багато хто з нас “підсіли” на науку й інженерну справу»¹¹. Що там говорити, світ змінився до невпізнання: смартфони та інші високотехнологічні гаджети спрощують наше життя, мало мотивуючи на пошук істини. Великі відкриття в цьому світі монополізовані кількома корпораціями, а талановиті самоучки, такі як Ілон Маск, є, скоріше, винятком із правил.

Кліпове мислення, яке дісталось вже дорослій людині як наслідок неконтрольованого використання потоків інформації, призводить до негативних явищ. Саме з цим слід пов'язувати зростання популізму в європейських країнах і обрання на керівні посади малопрофесійних людей. Причиною більшості сучасних конфліктів, що виникли в епоху інтернету, є розрізнене мислення споживачів інформаційного продукту низької якості. З такою кашею в голові складно вибирати грамотних політиків, здатних підтримувати і вдосконалювати міжнародні механізми глобальної безпеки.

Домінуюче у значної частини дорослого населення кліпове мислення веде до зниження інтересу до читання, така форма дозвілля стає все менш популярною. Результати соціологічних досліджень, ініційованих газетою Washington Post, свідчать про те, що в США людей, які читають книги для задоволення, зараз на 30 % менше, ніж було у 2004 році. У країнах Західної Європи зниження скромніше, але в цілому простежується та сама тенденція. Згідно з даними

¹¹ Martin Rees. Modern smartphones and tablets are 'baffling black boxes' and make it harder for children to learn about science because they're difficult to take apart and put back together, leading astrophysicist claims. URL: <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-8392823/Harder-learn-science-modern-technology-Astronomer-Royal.html>.

соціологічного опитування, яке провела компанія Research & Branding Group у листопаді 2019 року, переважна більшість українців (57 %) книжок не читають зовсім¹².

Соціологи встановили кореляцію між відвиканням від читання книг і зниженням індексу інтелекту. У Центрі економічних досліджень ім. Рагнара Фріша в Осло порівняли результати стандартного тесту IQ 730 тис. норвезьких чоловіків за період з 1970 по 2009 рр. і з'ясували, що від покоління до покоління результати потроху знижуються. У народжених у 1991 році показник у середньому на п'ять балів нижче, ніж у народжених в 1975 році. А у тих, в свою чергу, на три бали нижче, ніж у народжених в 1962 році. На думку експертів, на розумовий розвиток людини, яка читає, впливає не тільки зміст прочитаного, а й сам процес читання. Це працює як вправа для мозку, стимулює концентрацію уваги. Прослуховування аудіокниг такого ефекту не дає і зводиться до простої передачі інформації¹³.

Поширення кліпового мислення як реакція на ритм життя, що постійно прискорюється, змінює і норми соціальної поведінки. Загальноприйняті форми комунікації, засновані на етикеті спілкування, стрімко спрощуються. Найстрашніше те, що поступово відбувається спрощення самої людини. В якомусь сенсі людство входить у фазу регресу у своєму розумовому розвитку. Інтелект залишається привілеєм вузького кола фахівців, які працюють у лабораторіях або виробничих компаніях. Особливо зниження інтелекту спостерігається у сфері вищого державного управління, де все частіше можна зустріти недовчених співробітників.

¹² 57 % жителей Украины не читают книг, – исследование. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/57-zhitelej-ukrainy-ne-chitajut-knig-issledovan-362916>.

¹³ Еще короче! Как меняется сознание, когда мы переходим на мгновенные сообщения. URL: <https://focus.ua/ukraine/427326-koroche>.

Основною причиною цього є недбале ставлення молодих людей до навчання, що, у свою чергу, обумовлено поширенням кліпового мислення і нездатністю впорядкувати розумові процеси.

Займаючись викладацькою діяльністю, я часто помічаю таку особливість: варто студентам запропонувати якусь складну фабулу, де треба подумати або скласти таблицю з цифрами для наочності, як відразу натикаєшся на апатію і небажання вникати «в усі ці нетрі». В їхньому уявленні викладання в університеті, як і будь-яка інша послуга, наприклад розслаблюючий масаж або доставка їжі, не повинна бути «напряжною». Раз це послуга, то клієнт повинен бути задоволений. Якщо клієнт щось не розуміє – то пояснить йому так, щоб йому стало зрозуміло, бажано на пальцях. У відносинах «постачальник послуги – споживач послуги» суть справи кудись зникає, на заміну приходять маркетинг з менеджментом. Кількість хлопчиків і дівчаток, для яких «думати – це нудно», збільшується з лякаючою швидкістю. В країнах третього світу вони становлять більшість студентів університетів, а після отримання диплома за протекцією займають керівні позиції. Якщо не в центральному управлінні, то вже в парі – точно.

Державні інститути змушені підлаштовуватися під цю «спрощенку». Навіть на презентації важливих для розвитку держави програм фігурують слайди для людей, «не обтяжених інтелектом»: яскраві кольори, графіків і таблиць майже немає, а які є – дуже бідні матеріалом, обов'язково великі цифри і гранично прості, зате різнокольорові діаграми. Загалом, головне не результат, а розмах. Головне – показати «масштабність мислення» тим, кому все треба пояснювати з допомогою великих кольорових кубиків. Незважаючи на їх зовсім не дитячий вік.

Для спрощеної людини склався новий стиль викладу, стиль подання практично будь-якої інформації: «fool friendly». Щоб дурневі було затишно і приємно. Ми вже маємо перший прецедент у планетарних масштабах: кандидат, що осідлав цей «порядок денний», виграв вибори в одній з найсильніших держав світу і майже весь президентський термін строчив своїм недалеким виборцям у твіттері дурнуваті і у своїй більшості неправдиві послання.

Сьогодні цьому тотальному спрощенню може протистояти тільки неоконсервативний погляд на плин часу і суть речей. Вирішення глобальних завдань, від яких залежить порятунок людства, під силу тільки розумним людям. Не можна не помітити, що багато людей в Європі поступово скорочують своє перебування в мережі, а деякі і зовсім відмовляються від гаджетів, вважаючи за краще реальний світ. Така важлива сфера, як освіта, не повинна поглинутися віртуальним простором. Спеціальні навчальні платформи не вирішують завдання оволодіння якісними навичками, вони корисні для отримання додаткової для професійного становлення інформації. Молодим людям слід орієнтуватися на класичні форми освіти, так необхідні для формування розумної і цілісної особистості. Дитина, яка цілодобово витріщається в монітор, подорослішавши, з великою долею ймовірності виявиться нездатною для вирішення важливих завдань і буде задовольнятися примітивною і низькооплачуваною роботою.

ЗАНЕПАД ЛІБЕРАЛІЗМУ І ВИХІД З БЕЗВИХОДУ. ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

У сучасному глобалізованому суспільстві загострилися питання, вирішення яких безпосередньо пов'язане з відтворенням неоконсервативного способу мислення. Хоча, здавалося би, саме глобалізм мав розмити усі ці прихильності, адже стійка відданість певній ідеології в епоху інтернету здається аж надто архаїчною. Однак такі теми, як економічна нерівність, дискримінація сексуальних меншин, навала мігрантів на західні країни, агресивний експорт демократії у країни третього світу і гібридна загроза, які все частіше піднімаються політичними партіями, суспільствами і окремими публіцистами, не залишають сумнівів, що протисторова двох ідеологій існує і буде існувати у громадському дискурсі ще довго. Сьогодні в цей дискурс інерція страху і невизначеності додає все більше «перцю», все більше прихильники консервативних або ліберальних поглядів під час обговорення резонансних тем поляризуються, стають непримиренними, особливо це добре демонструють мережеві суперечки, де завдяки анонімності багато користувачів не обтяжують себе дотриманням елементарних правил ввічливості.

Однак усім цим ідеологічним супротивникам, мережевим сперечальникам з різних країн слід пам'ятати, що вони є продовжувачами традиції поділу сучасного глобального суспільства на консерваторів і лібералів, мимовільними

учасниками наукового дослідження, і в цьому сенсі весь світ являє собою одну велику лабораторію. Сьогоднішні проблеми, що зачіпають переважну більшість держав сучасного світу, належать не тільки до тем політики, релігії і культури, а безпосередньо стосуються таких «приземлених» сфер, як житло, робочі місця і заробітна плата. Фокус ідеологічних уподобань давно змістився від філософських питань у бік виживання і збереження звичного укладу. У зв'язку з цим дослідження різними науками поділу на консерваторів і лібералів видаються не тільки теоретичним експериментом, але можуть мати і практичне значення.

Отже, лібералізм у XVIII столітті здійснив свою вкрай корисну історичну місію, сформулювавши «ідеологію міського населення», заклавши фундамент ліберальної демократії – форми організації суспільства, де існують особисті свободи, що закріплюються в конституції, справедливий суд, верховенство права і т. д. У наступні століття ліберальні принципи отримали гігантське поширення, переважно у країнах Західної Європи і США, де стали відбуватися доленосні події. Так, у XVIII–XIX століттях були скасовані кріпосне право і рабство в колоніях, а у XX – виникло і утвердилося загальне виборче право. Протягом останніх декількох десятиліть зникли практично всі види сегрегації, а деякі з них змінилися системою преференцій. При цьому, якщо 300 років тому елементи політичного лібералізму зустрічалися лише в декількох країнах, то сьогодні вони лежать в основі більшості держав світу, в числі яких знаходяться найбільш процвітаючі та успішні суспільства.

Свого піку лібералізм досяг у другій половині XX століття, коли ліберальні свободи в західних країнах стали приносити плоди у вигляді високих стандартів життя. Ще в кінці минулого століття вважати себе лібералом було модно і навіть почесно: відразу бачилася людина широких

поглядів, духовно багатша, борець за забезпечення прав особистості, що увійшли за останні кілька століть через французьку та англійську філософію в законодавчі практики. Позиція ліберала виглядала майже безпрограшною, адже прихильники лібералізму визнавали доктрину прав людини, наріжним каменем якої є найважливіший елемент ліберальної теорії – пріоритет особистості над державою. В цій парадигмі державі відводиться лише сервісна роль. Державна влада перестала бути сакральною, а її носіїв закон зобов'язав служити інтересам громадян, перш за все захищати їх особисті свободи. При цьому право власності, недоторканність приватного життя, виборчі права не може бути узурповано ні за яких обставин, а сам народ може будь-якими способами чинити опір насильству узурпатора. Слова Авраама Лінкольна про цінність «влади народу, яка реалізується народом в ім'я народу (government of the people, by the people, for the people)» є ідеальною формулою політичного лібералізму, який пропонує, судячи з історичної ретроспективи, найкращу форму співжиття з усіх можливих, що коли-небудь були винайдені людством.

Однак, незважаючи на всі переваги ліберальної теорії, у неї було слабке місце у вигляді несформульованого ставлення до економіки. В цю ахіллесову п'яту лібералізму сьогодні стріляють усі, кому не лінь. Відсутність чітких механізмів розподілу національного доходу пояснювалася частково тим, що лібералізм, як і інші значущі ідеології, виник перш за все як політична доктрина. Розвиток ліберальних політичних інститутів і поширення теорії невід'ємних прав людини йшли паралельно з розвитком економіки, і ліберальні суспільства зіткнулися з необхідністю сформулювати своє ставлення також і до економічних прав. У цьому випадку треба було вирішити дуже складну задачу: поєднати людські свободи з економікою, яка живе за своїми законами.

Спочатку дух лібералізму переважав в економічних практиках, у всякому випадку, в ортодоксальній формі економічного лібералізму не передбачалося ніяких націоналізацій, ніяких посягань на майно правлячого класу, на його право експлуатувати найманих працівників або використовувати у своїх інтересах кошти платників податків. Однак ХХ і тим більше ХХІ століття істотно відрізняються від світу ХVІІІ століття, причому не тільки кількісно, але і якісно, а сама економіка, якій в ліберальній доктрині спочатку не знайшлося місця, стала домінуючим чинником в умовах стратифікації сучасного суспільства. Особливо гостро це стало відчуватися в епоху споживчого зростання на тлі економічної регресії, викликаній пандемією й іншими факторами.

Перше серйозне «шліфування» ліберальних ідей, пронизаних революційним духом, сталося під тиском необхідності вирішення економічних проблем. Так, кампанія у 1960–1970-х роках боротьби проти расової та етнічної сегрегації в Сполучених Штатах, що почалася як суто політична акція, практично негайно переросла в масштабну програму по боротьбі з бідністю і розвитку системи соціального забезпечення. Те саме сталося ще раніше у країнах Західної Європи, де успіхи в цій сфері були куди більш значимими¹⁴. Слід зауважити, що саме до цього періоду належить поява такої течії як «неоконсерватизм», послідовники якої відразу позначили свою принципову відмінність: неприпустимість одностороннього вирішення проблем, зокрема в економічній сфері. Неоконсерватори виступали проти розгнужданої ринкової стихії, за «велику державу» із соціальними гарантіями і в підтримку скорочення майнової нерівності.

¹⁴ Иноземцев В. О либерализме и либералах: некоторые точки над «і». URL: https://snob.ru/entry/179987/?utm_source=fb&utm_medium=social&utm_campaign=snob&utm_content=column&fbclid=IwAR3X7mGpMsRMSTSDcE5gr9Aq9IWDRZhQS89aMnkecJycj8ldOaw2O7WrVoM.

У книзі Пола Кругмана «Кредо ліберала» описано, як півстоліття тому в Америці сильну економічну політику вже не прийнято було уособлювати з лібералізмом, а економічний лібералізм кінця XVIII століття має вельми віддалене відношення до економічного лібералізму кінця XX. Проведену за Рейгана і Тетчер економічну політику вже ніяк не можна назвати ліберальною, вона мала всі ознаки політики неоконсерватизму. Інакше кажучи, ідея рівності політичних прав у певний момент породила концепцію рівності, нехай і куди менш безумовної, прав економічних. Лібералізм в економічних відносинах під тиском часу і обставин був змушений враховувати логіку соціалізму. Саме ця подія стала однією з переламних в утвердженні неоконсервативної теорії. Однак основи лібералізму, як і раніше, залишаються незмінними – це прихильність до права, впевненість у пріоритеті інтересів особистості над інтересами держави, вільні і чесні вибори, справедливі суди.

«Соціалістичний елемент» в лібералізмі став реакцією на дисонанс між проголошеними ідеалами свободи і неможливістю їх повноцінної реалізації в сучасному суспільстві, в якому еліта економічно домінувала над більшістю населення. Результат був досягнутий: якщо подивитися сьогодні на розвинені суспільства, то, хоча в них і досі існує суттєвий розрив у доходах найбагатших і найбідніших, у той же час не можна не побачити баланс реального споживання, чого не було сто років тому або раніше. У західних країнах вже давно не викликають здивування власники величезних корпорацій з мільярдним оборотом, які їдуть на роботу на велосипеді в потертих джинсах. Самими ж вдалими і успішними у застосуванні цієї формули виявилися скандинавські країни. При всіх ліберальних свободах економіка в Норвегії, Ісландії, Швеції має явну соціальну спрямованість, що має вираз у справедливому роз-

поділі доходів, підтримці малозабезпечених і позитивній дискримінації.

До початку XXI століття на хвилі розширення інформатизації лібералізм зіткнувся з новими викликами. Породжена його політичними концептами апологія свободи і рівності призвела до розвитку рухів за права меншин, багато з яких ведуть себе агресивно і зухвало. Єдиною причиною для активної боротьби за власні права є їх явна неповага та ігнорування. Однак приналежність до меншин не дає права принижувати інших і вибивати собі при першій слушній нагоді всілякі преференції на підставі власних іманентностей. Не є таємницею, що багато рухів за права окремих груп людей мають або комерційне, або політичне підґрунтя, або взагалі є наслідком несвідомого імпульсу.

Спостерігаючи за агресивними борцями за права чорношкірих, фанатичними прихильниками ЗСЖ і противниками чіпування, можна зробити висновок про те, що сьогодні у тренді – гоніння самі по собі. Вражене самолюбство виявилось товаром, який добре продається. Приводом для гонінь може стати все що завгодно, оскільки в них головне не логіка, а енергійне засудження і нагнітання психозу. Як справедливо говориться у відкритому листі, який підписали понад 150 письменників, журналістів, філософів і вчених з різних країн світу, «боротьба демократичних сил за расову та соціальну справедливість, яку не можна не вітати, сама призвела до негативних наслідків у вигляді скорочення можливостей для вільного обміну ідеями та згущення атмосфери нетерпимості»¹⁵. Віктор Шендерович йде ще далі: «Мені здається, в основі багатьох сьогоднішніх “ліберальних пред’яв” лежить не етика просвітників, а азарт революціонера і жага реваншу. Реваншу гендерного, расо-

¹⁵ A Letter on Justice and Open Debate. URL: <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate>.

вого, вікового, корпоративного, політичного і (часто-густо) просто кар'єрного»¹⁶.

Крім цього, запущена економічною динамікою лібералізму глобалізація спровокувала гігантську міграційну хвилю з периферії до центру, в той час як протягом більшої частини історії ліберальних суспільств масштабні міграції прямували у зворотний бік – з центру до периферії. Мільйони людей прагнуть потрапити до країн з високим рівнем життя, навіть не намагаючись змінити ситуацію у власній державі. Приїжджаючи в чужу країну, вони все частіше стикаються з відчуженням і жорстким міграційним законодавством, що робить їх асиміляцію вкрай клопіткою. У ситуації скорочення ресурсів і робочих місць складно вимагати від держав розширення міграційних квот, а міжнародні норми, що захищають мігрантів, виглядають все більш ідеалізованими і нездійсненними. Трендом наступних років стане розвиток внутрішньої міграції, а отримати шанс залишитися в іншій країні зможуть лише люди, котрі піддаються реальному переслідуванню на території рідної держави.

Всі ці проблеми завдали потужного удару по фундаментальному, але ґрунтовно вже забутому концепту лібералізму – перш за все по ідеї нації, яку ліберальні теоретики XVIII століття сприймали як якусь природно задану рамку держави. За словами Владислава Іноземцева, руйнування традиційних ідентичностей укупі із серйозними економічними проблемами, які ті самі міграційні потоки породжують у ліберальних суспільствах, виступає не менш потужним викликом лібералізму, чим була для нього економічна нерівність у середині минулого століття. Якщо тоді полі-

¹⁶ Шендерович В. Поднять или опустить? URL: https://www.colta.ru/articles/society/24960-viktor-shenderovich-novaya-etika-znakomye-motivy?fbclid=IwAR2BLXpP2r6IlgOE7a_mJuexthEz_o6ROh6raIgaGTrxmmYtLCFbja9Q9os.

тичний лібералізм, користуючись формулюванням Белла, змушений був інкорпорувати в себе економічний соціалізм, то сьогодні він перебуває перед необхідністю отримати щеплення культурного консерватизму¹⁷. Варто додати, що боротьба з новими викликами чисто консервативними засобами може спровокувати соціальну роз'єднаність і насильство, тоді як рішення сучасних проблем вимагає більш гнучкого, неоконсервативного підходу.

У широкому сенсі людство сьогодні зіткнулося з проблемою розвитку економіки в умовах стрімко танучих планетарних ресурсів. І ліберальна, і консервативна теорії в їх ортодоксальному вигляді вирішити подібну задачу нездатні. Сучасний лібералізм – це постійна революція під загальним брандом «політкоректності» расових, етнічних, релігійних та сексуальних меншин, веганів і феміністок, екологів і пацифістів, ортодоксів і радикалів усіх мастей, а також хіпі, емо, готів та інших груп, які раптом усвідомили свою вразливість перед обличчям більшості і запросили «держзахист». Сучасний лібералізм останні кілька десятиріч із завзятістю хоче вселити вельми сумнівну ідею домінування меншин, замість того щоб тверезо наполягати на забезпеченні прав кожної законослухняної людини, незалежно від її статі, віку та інших іманентностей. Консервативні ж погляди на проблеми, що стоять перед людством, – це рубати шашкою по живому, будувати бункери і нескінченно дратуватися від навколишньої дійсності.

Розбіжності між лібералами і консерваторами, як я вже казав, у багатьох питаннях є нездоланими і часто призводять до соціальних конфліктів. Майбутнє людства

¹⁷ Иноземцев В. О либерализме и либералах: некоторые точки над «і». URL: https://snob.ru/entry/179987/?utm_source=fb&utm_medium=social&utm_campaign=snob&utm_content=column&fbclid=IwAR3X7mGpMsRMST SdcE5gr9Aq9lWDRZhQS89aMnkecJycj8ldOaw2O7WrVoM.

перебуває в руках неоконсерваторів з їх гнучким відчуттям світу. При цьому треба розуміти, що такий тип мислення вбирає нехай не всі, але кращі і адаптивні до сучасних викликів практики лібералізму, такі як масова міграція до Європи та США з регіонів з іншими культурними традиціями і підвалинами, боротьба за рівноправність сексуальних меншин та ін. Суспільства з переважаючими неоконсервативними поглядами мають у своєму арсеналі як політичні, так і економічні інструменти регулювання цих тенденцій, вони нешвидко і непросто, але вчаться реагувати на те, що відбувається.

У сьогоднішньому світі тільки неоконсерватизм здатен інкорпорувати тверезі ліберальні ідеї та елементи культурного консерватизму у свою доктрину і практику. Неоконсерватизм виходить з необхідності поєднання заснованого на праві прояву свободи в політичній, економічній та культурній сферах з повагою прав інших людей і громадським інтересом. У цьому полягає фундаментальна відмінність неоконсерватизму від ліберальної або консервативної ідеологій, які прямо або приховано вимагають від людини підпорядкування єдиній і укоріненій системі принципів. Однією з головних, якщо не основною, перевагою неоконсерватизму є вміння знаходити компроміси і здатність відповідати не тільки на виклики часу, а й на мінливі людські уподобання, які не суперечать справедливому праву і елементарній етиці. Ця здатність обумовлена, з одного боку, вірою неоконсерваторів у геній людини, в безмежність її здібностей і в неминущу цінність її особистої свободи, а з іншого – переконанням у необхідності в обмеженні прав тих, хто своїми діями суперечить здоровому глузду і законам природи.

Однак у силу своєї складності і комбінаторності неоконсерватизм рідко вкорінюється у свідомості більшості виборців. Як правило, неоконсерватори – це одинаки, яким

необхідно продиратися до управління, або вузькі групи інтелектуалів з протоконсервативною культурою мислення. Розвиток неоконсерватизму має починатися зі школи, стати основою для виховання і навчання підростаючих поколінь. Саме під керівництвом неоконсерваторів сучасні суспільства і спільноти будуть розвиватися і процвітати ще багато століть після того, як інші диктатури остаточно стануть надбанням історії. Неоконсерватизм, як жодна інша догма, дає можливість розгледіти контури Нового Проєкту Людства, а головне – уникнути прокляття циклічності, цього вічного маятника історії, коли суспільства переживають революційні перетворення, потім раптом занурюються на дно консерватизму і стагнації, а потім ще через деякий час також несподівано настає чергова епоха змін.

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ ЯК СПОСІБ ПОРЯТУНКУ ЛЮДИНИ І ЛЮДСТВА

У людської раси за всю її історію були тільки дві віхи людяності: християнство і Загальна декларація прав людини. Як показує історія, ці два явища скомпрометовані недосконалістю людської природи, але поєднання духовного і світського початку в ХХІ столітті визначає контури нашого розвитку. Втрата віри або її насадження, так само як і неповага до прав особистості, завжди були і будуть причинами конфліктів і насильства.

Сучасна дискусія про умовних лібералів і консерваторів рясніє масою понять, таких як суспільство, геополітика, історія і т. д. При цьому треба пам'ятати, що ці міркування, нехай і маючи абстрактний характер, так чи інакше пов'язані зі ставленням до людини, її місцем у світі, сумою слів і вчинків, її посмертною спадщиною. Об'єктивний світ і соціальні умови неодмінно формують певний тип мислення, що допомагає людині відповісти для себе на вічні питання.

Після прийняття Декларації поділ на лібералів і консерваторів став ще більш персоніфікованим. При цьому умовні ліберали виступають за надання людині всіх закріплених в ній свобод, у той час як консерватори ставляться до цієї ідеї досить скептично. Питань немає: заперечувати наявність у людини природних прав у ХХІ столітті є ознакою неосвіченості і надмірної архаїчності. Однак практика розвитку країн світу в останні десятиліття говорить про те,

що процес наділення особи правами, їх захист державним ресурсом потребують суттєвого коригування, і з цим делікатним завданням здатні впоратися лише розумні і вольові люди.

Боротьба за рівність, «широкий» погляд на розвиток прав особистості в країнах першого і другого світу призвели до того, що сама людина почала змінюватися не в кращий бік. Свобода слова поступово перетворилася на свободу тотальних образ. Свобода пересування та право на притулок дозволило десяткам тисяч людей іншої культури і зі «своїм статутом» переміститися в середовище, до якого вони досі не адаптувалися, незважаючи на ідеалістичну за своєю суттю концепцію мультикультуралізму. Право на життя взагалі перетворилося на фікцію, з огляду на те, з якою легкістю позбавляють життя тисяч людей в сучасних конфліктах і кримінальних розборках.

Можна, звичайно, і далі відстоювати принципи свободи, рівності і братерства, вдаючи, що нічого не відбувається, але, мені здається, людство підійшло до тієї межі, за якою починається процес дееволюції, і все чіткіше проступають контури нової людини – людини епохи занепаду, з айфоном у руці і поганими манерами. Погані манери взагалі сьогодні дивним чином стали мало не ознакою самоповаги і високого соціального статусу. Особливості спілкування, традиційні в нерозвинених субкультурах, поступово стають прийнятними в інших соціальних прошарках. Гаразд, у соціальних мережах і особистісних конфліктах усі звикли витончено ображати один одного, але біда, якщо це стає нормою для публічних людей і дискусій.

Такі сумні тенденції спостерігаються навіть у розвинених країнах з багатою культурою і високими стандартами життя. Все частіше уявлення про власну гідність комерціалізується, компенсуючись агресивною хамською пове-

дінкою. Це доктринальне хамство прийшло в загальному потоці ліберальної вседозволеності, як разом з ароматними тропічними фруктами припливають і екзотичні бактерії. Прагнення заробити на всьому одразу ж підхопило цей тренд на зміну людини, і ось вже популярні книги і статті вчать читача «бути самим собою». Інерція лібералізму підсвідомо заохочує звільнення від кайданів обов'язку, від зобов'язань, від елементарної ввічливості і делікатності. Відкинути умовності правил, закону і жити, як хочеться, як подобається, собі на втіху – ось девіз більшості.

Все в нашому глобальному світі взаємопов'язане, як і взаємопов'язані погані манери з суцільною креативністю в освіті. Неоконсервативний же підхід до виховання особистості передбачає дотримання базових правил, подолання своїх недоліків і надмірних бажань. Одна з головних цінностей розвинених країн – це не стільки їх економічна міць, високі стандарти життя і т. д., скільки *доброзичлива атмосфера в суспільстві*, що виявляється у повазі один до одного, дотриманні особистого простору, необхідній взаємодопомозі. У неоконсервативних суспільствах ввічливість і люб'язність цінуються досить високо. І нехай ця ввічливість буває помилковою, механічною і навіть образливою, але тільки якщо при цьому її носій скорчить гордовите обличчя, буде дивитися у бік і говорити крізь зуби. Однак найчастіше ввічливість звучить шанобливо і схвально. Чого не скажеш про хамство – воно завжди грубість і образа.

Що стосується права на життя, то тут ситуація ще наочніша. Парадоксально, але шанобливе ставлення до свого і чужого життя більш притаманне консерваторам, які у своїй більшості скептично ставляться до прав людини. Палке відстоювання ідеї лібералізму ще не означає наявності знання про людину і готовності поважати її особистість. І головне – це ставлення до змісту і тривалості самого життя.

Здавалося б, сьогодні медицина і біоінженерія досягли такого рівня розвитку, що час говорити про прорив у питаннях продовження життя, проте цього прориву ми не помічаємо. Але чи можливо таке взагалі? У сучасній медицині практикуються два основні методи продовжити біологічне життя: коригування генома і заміна (вирощування) зношеного або пошкодженого людського органа. У першому випадку існує ймовірність перетворитися на біороботів, а заміна важливих органів може трансформувати людину в кіборга. Навіть якщо залишиться твоя персональна свідомість, не факт, що це будеш ти у своєму первозданному вигляді. Як не сумно це звучить, ми повільно, але вірно підбираємося до фізіологічної межі довіголліття. Як біологічні істоти, люди, зважаючи на все, не здатні прожити більше 150 років.

У 2007 році комісія з економічної політики конгресу США підготувала звіт, згідно з яким у 2020 році повинна наступити технологічна сингулярність, тобто технологічний розвиток стає настільки некерованим і незворотним, що породжує радикальні зміни характеру людської цивілізації. Однак і тут істотних змін не спостерігається. Мабуть, консервативні запобіжники настільки сильні, що руйнують всілякі прогнози, не даючи розгулятися ліберальним маренням. Єдиним істотним проривом можна вважати повальне поширення гаджетів.

Дійсно, більшість сучасних людей перебувають у повній залежності від технологій. Їх наявність і широке розповсюдження істотно полегшує життя, створює особливу зону комфорту і навіть формує нові смисли. Однак події у світі переконують у тому, що всі технічні винаходи у своїй сукупності *сформували червону лінію*, за якою їх наступні аналоги будуть тільки шкодити людині і навколишньому середовищу. В цьому аспекті неоконсерватизм полягає у тому, щоб визнавати актуальними і корисними наукові розробки тільки

стосовно медицини, освоєння космосу і забезпечення продовольством. Цей новий для людства неоконсервативний компроміс здатний створити необхідний баланс сил і можливостей, що дозволить зберегти достатній рівень життя, задати необхідні етичні установки для наступних поколінь.

Ліберальні за своєю суттю погляди на людський потенціал впираються в запрограмовані природою можливістю людини як біологічного виду. У середовищі неоконсерваторів не часто можна зустріти наївні дискусії про способи продовження життя. Для неоконсерватора важливо не скільки проживе людина, а ЯК вона це зробить. Неоконсерватизм у ХХІ столітті – це ще й турбота про змістовне наповнення людського життя, що, у свою чергу, можливо при високому рівні безпеки. Як пише Семен Новопрудський, ми вже можемо знищити себе в лічені хвилини зброєю масового ураження, яка чомусь створена нашим розумом і технічними можливостями, але ще не можемо скасувати біль, смерть, страждання, дурості, старість, помилки, гнів, пристрасть, абсурд, параною, безсилля моральне і фізичне. Навіть, мабуть, добре, що не можемо. Саме це робить нас такими, якими ми є. Дуже може статися, що тільки смерть і дозволяє нам залишатися людьми¹⁸.

І вже точно, чого ми ніколи не зможемо – це скасувати закони Всесвіту. І це усвідомлення лежить в основі неоконсервативної традиції освоєння навколишнього світу і дослідження людини. Так що замість того щоб шукати способи продовжити своє життя за допомогою штучних інструментів, краще наповнюйте його смислами і гідними вчинками, і це буде найкращою відповіддю на запрограмований природою кінець всього сущого.

¹⁸ Новопрудский С. Коцею Б. от Семена Н.: до бессмертия не доживем. URL: <https://www.gazeta.ru/comments/column/novoprudsky/12891782.shtml>.

ПІСЛЯ ВСІХ СЛІВ

Незважаючи на деякий політологічний характер, ця книга в широкому сенсі все ж таки не про політику, не про соціологію або державне управління. Сьогодні всі подібні дискусії про приналежність до монархістів, демократів, консерваторів, правих або лівих цікаві хіба що в рамках університетської програми вивчення політології. Головною особливістю сучасного суспільного життя є його хиткість, нестійкість, часто абсолютна фальш і невгамовне споживання. В суспільстві спектаклю, де розігрується погана п'єса, а між думками людини і її вчинками існує величезний зазор, всі дорослі люди, що живуть на планеті, незалежно від їхніх політичних уподобань, поділяються на *озлоблених і тих, хто приносить користь*. Ставлення до всього, будь то гібридні війни, пандемія, голод, та й просто життя на одній вулиці з сусідами, дає більш чітке уявлення про людину, ніж її умовна приналежність до лібералів або консерваторів.

Однак позбавитися догматичності мислення нам все-таки ніколи не вдасться. Неоконсерватизм – це не папаця від усіх бід, не новаторська педагогічна методика, не ознака снобізму. Неоконсерватизм в утилітарному плані підходить для двох речей: створення ефективного апарату «сервісних чиновників» і для виховання тверезого ставлення до життя, що зводиться до самообмеження, опору насильству, допомоги нужденним. Люди з таким мисленням мають чітку життєву позицію, високий поріг адаптивності за рахунок ясного уявлення про навколишній світ, здатність до тверезого аналізу, нестандартного, вольового рішення.

Неоконсерватизм – це альтернатива вільному носінню вогнепальної зброї, де кулями служать розум і компроміс.

У сучасній науці дослідження, присвячені фундаментальному поділу людей на лібералів і консерваторів, не згадують. Нещодавно міжнародна група вчених, зібрана Університетом Інсбрука, більше п'яти років вивчала сучасних консерваторів у різних країнах, зайвий раз підтвердивши наявність такого поділу і його транснаціональний характер. Як же нам поставити крапку в цих шуканнях? Або ще ширше: що ж нам робити з цим вічним розподілом на тих і цих? Та й чи треба щось робити?..

Співіснування великої кількості людей не передбачає загальної тихої гармонії. Конфлікти, включаючи публічний або негласний конфлікт між консерваторами і лібералами, не просто неминуча, але необхідна частина соціального життя, вічний двигун для людства. Історія світу – з війнами, насильством, боротьбою з неуцтвом, різким контрастом інтелектуалів і напівграмотних, багатих і бідних – зовсім не тріумфальний марш до сяючих висот. Це жива, з болем історія, «діалектична приреченість», розвиток через подолання ідейних проблем шляхом пошуку компромісів і створення для людства нових можливостей. І ці нові можливості здатні знайти люди з неоконсервативним мисленням.

Науково-популярне видання

Кирило Степаненко

НЕОКОНСЕРВАТИЗМ ЯК СПОСІБ ВИЖИВАННЯ ЛЮДСТВА

Коректор **Людмила Омельченко**

Верстка **Олександра Нечай**

ЛІРА

**ВИДАВНИЦТВО
ДРУКАРНЯ**

— ДНІПРО —

9 789669 814814

Підписано до друку 31.05.2021.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 5,81. Тираж 50 прим.
Замовлення № 124.

Видавництво та друкарня ПП «ЛІРА ЛТД».
49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5.
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6042 від 26.02.2018.

+38 (067) 561-57-05 | lira.dp.ua

ISBN 978-966-981-481-4

9 789669 814814